

Jože Zontar

Arhivski viri za zgodovino Slovencev med leti 1918 in 1941

Pregledna skica arhivskega gradiva, ki je nastalo med leti 1918 in 1941 in ki zadeva zgodovino Slovencev, tistih, ki so živeli v okviru Jugoslavije, kakor onih zunaj meja takratne Jugoslavije, je sestavljena po istih načelih, kakor za obdobje pred letom 1918. Za izhodišče so bili najprej ugotovljeni pomembnejši organi, podjetja, ustanove, društva itd.,¹ nato se je skušalo dognati, kako je z njihovim arhivskim gradivom. Kot značilnost velja posebej omeniti, da so še znatne količine gradiva iz tega obdobja zunaj arhivskih zavodov, večinoma pri naslednikih organov, zavodov, podjetij in društev, pri katerih so nastali (deloma, ker prihaja še v poštev za praktično uporabo, deloma, ker morejo arhivi le zelo počasi večati svoje skladiščne zmogljivosti, deloma pa zato, ker znatni deli Slovenije niso bili do nedavnega zajeti v arhivsko omrežje). To pa je seveda oteževalo sestavljanje tega prikaza. Zaradi potrebne preglednosti so v njem fondi razvrščeni po skupinah, ki so običajne v arhivski praksi. Kadar govorimo o gradivu ustvarjalcev, ki so delovali že pred letom 1918 oziroma po letu 1941, se navedeni podatki nanašajo le na obdobje 1918 do 1941. Vsem, ki so posredovali podatke pri sestavljanju tega prikaza — zaradi velikega števila jih ne navajam poime- nično — se želim tudi na tem mestu najtopleje zahvaliti.

ORGANI ZA OBMOČJE JUGOSLAVIJE

Na podlagi prvdecembrskega akta 1918 se je večina Slovenije vključila v Jugoslavijo. Kot oblika vladavine je bila v njej uzakonjena monarhija, v kateri je prihajala do močnega izraza avtoritarnost državnega poglavarja. Zato je pomen vladarjevega arhiva ter arhiva kraljevskega namestništva (od leta 1934 dalje) zelo velik. Za sedaj ni znano, kakšna je njuna usoda; v Arhivu Jugosla-

Uporabljene kratice: IZDG — Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani; MA — mestni arhiv; PA — Pokrajinski arhiv; ZA — Zgodovinski arhiv; 60 let — S. Vilfan (s sodelovanjem kolektiva ustanove), 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Poročila in pregledi gradiva, zv. 1, Lj. 1959; Sp. pr. — Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Lj. 1960; Vodnik — Vodnik po arhivih Slovenije, Lj. 1965; Objave — Objave Skupnosti arhivov Slovenije, št. 1, Lj. december 1967; Inf. — Informacijo posredoval.

¹ O ustvarjalcih gradiva prim. zlasti: M. Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Lj. 1965, 555 str.; S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Lj. 1961, 463 sl.; Slovenci v desetletju 1918—1928, uredil J. Mal, Lj. 1928, 776 str.; Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije, uredništvo dr. Jože Lavrič, dr. Josip Mal, dr. France Stele, Lj. 1939, 703 str.; Krajevni leksikon dravske banovine, Lj. 1937 (uvod ter na koncu Industrija dravske banovine); Splošni pregled dravske banovine, priredil Državni statistični urad v Zagrebu, izdala Kraljevska banska uprava dravske banovine, Lj. 1939, 256 str.; J. Sorn, Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama, Kronika, Casopis za slovensko krajevno zgodovino VII/1959, zv. 1, str. 10—21; Slovensko Primorje in Istra, uredil uredniški odbor, RAD, Bgd. 1953, str. 127—167; L. Cermelj, Julijska Krajina, Beneška Slovenija in Zadrska pokrajina, Beograd 1945; L. Sienčnik — B. Grafenauer, Slovenska Koroška, seznam krajev in politično-upravna razdelitev, Lj. 1945.

vije v Beogradu je shranjen fond uprave Dvora, ki pa obsega predvsem finančno dokumentacijo.²

Kar zadeva predstavniške organe, je bilo leta 1919 postavljeno začasno narodno predstavništvo, decembra 1920 pa je pričelá z delom ustavodajna skupščina. Po vidovdanski ustavi (1921) je obstajala kot predstavniški organ narodna skupščina, s septembrsko ustavo (1931) pa je bil uveden dvodomni sistem: senat in narodna skupščina. Od nekoč zelo obsežnega gradiva teh organov je ohranjenega za narodno skupščino zelo malo, medtem ko od senata ne obstoji ničesar. To, kar se je dalo še zbrati, je v Arhivu Jugoslavije.³ Delno si je moč pomagati z objavljenimi stenografskimi zapiski zasedanj skupščine in senata,⁴ ki pa ne morejo v polni meri nadomestiti izvirnega gradiva. Tudi ni znano, da bi bil ohranjen arhiv kakega poslanskega kluba. Nekaj za slovensko udeležbo v predstavniških organih pomembnega gradiva je npr. tudi v privatnih fondih Bogumila Vošnjaka v Arhivu Slovenije, Jakoba Zemljiča in Franja Žebota v Pokrajinskem arhivu v Mariboru ter Josipa Režka v Dolenjskem muzeju.⁵

Centralni državni organi kraljevine Srbije so leta 1918 ob manjši reorganizaciji prerasli v centralne organe nove kraljevine SHS. Predsedništvo ministrskega sveta ter ministrstva, ki so nadaljevala z delom, so brez prekinitve nadaljevala tudi svoje registrature. Arhiv predsedništva ministrskega sveta je praktično povsem uničen; obstoji le nekaj knjig in posamičnih spisov v Arhivu Jugoslavije.⁶ Za zadnji čas stare Jugoslavije daje določen vpogled v delovanje vlade fond Milana Stojadinovića, ki je shranjen v Arhivu Jugoslavije.⁷

V Arhivu Jugoslavije so tudi fondi večine predvojnih ministrstev (kjer ne navajam posebej, so obstajala med leti 1918 in 1941): za notranje zadeve, za finance, za pravosodje, za trgovino in industrijo, za kmetijstvo, za gozdove in rudnike, za gradbe, za promet, za socialno politiko in ljudsko zdravje (do 1929 za vsak resor posebej), za prosveto, za telesno vzgojo ljudstva (od 1932) ter za vere (do 1929, nato v sklopu ministrstva za pravosodje). Močno okrnjeni so za notranje zadeve, za finance, za gozdove in rudnike, za promet ter za socialno politiko in ljudsko zdravje. Kaže, da so propadli fondi preostalih resorjev, ki so bili spočetka samostojni, pa so jih sčasoma vključili v druge: tako ministrstev za pripravo na ustavodajno skupščino in izenačitev zakonov (do 1928), za prehrano in obnovo dežele (do 1921) ter za agrarno reformo (1921—1929). Fond ministrstva za pošto, telegraf in telefon (1929—1935 v sklopu drugih resorjev) še niso prevzeli v Arhiv Jugoslavije.⁸

Skupino zase sestavljajo fondi posebnih osrednjih državnih organov, kot npr. Glavne kontrole, Centralnega presbiroja, raznih direktij in uprav ter podobno. Od fondov te vrste, ki jih je po dosedanjih ugotovitvah bolj ali manj ohranjenih kakih 10 do 20 in ki so zbrani tudi v Arhivu Jugoslavije, je bilo moč doslej ustvariti boljši pregled le nad nekaterimi večjimi, ki so jih že vzeli

² Inf. Arhiv Jugoslavije.

³ Inf. Arhiv Jugoslavije.

⁴ M. Mikuž, o. d., str. 16 sl.

⁵ Sp. pr., str. 165; Vodnik, str. 209, 210, 315.

⁶ Inf. Arhiv Jugoslavije.

⁷ Inf. Arhiv Jugoslavije.

⁸ Inf. Arhiv Jugoslavije; prim. tudi: N. Škerović, Stanje arhivske službe u NR Srbiji, Arhivist I/1951, zv. 1, str. 23—28; Opšti inventar Državne arhive NR Srbije u Beogradu, Arhivist IV/1954, zv. 2, dodatek (gradivo centralnih organov je bilo po ustanovitvi takratnega Državnega i neki problemi stručnog rada sa njima, Arhivist VIII/1959, zv. 3—4, str. 31—43, ki pa se bolj ozira na probleme o obdelavi gradiva in manj na sam prikaz fondov; V. Boričić, Gradnja za slovenačku istoriju u periodu 1918—1941 u Arhivu Jugoslavije, poročilo na arhivskem zborovanju v Koprju leta 1966, rokopis pri Arhivskem društvu Slovenije.

v obdelavo. Bolje je ohranjeno gradivo naslednjih provenienc: Glavne kontrole in Centralnega presbiroja, nekoliko slabše pa Urada za kontrolo cen in Zavoda za napredek trgovine s tujino. Pogosto pa gre le za razne drobiže gradiva, ki so ga odpeljali Nemci, zaplenile pa sovjetske oborožene sile in vrnilo Jugoslaviji preko Državnega sekretariata za zunanje zadeve.⁹

ORGANI ZA SLOVENIJO, LJUBLJANSKO IN MARIBORSKO OBLAST TER DRAVSKO BANOVINO

Najprej naj omenimo organe, ki so se izoblikovali v prehodnem obdobju 1918 do 1919. Arhiv Narodnega vijeća SHS, iz katerega so objavljeni zapisniki osrednjega odbora,¹⁰ je zelo fragmentarno ohranjen in je v Arhivu Hrvatske v Zagrebu.¹¹ Nekaj uradne korespondence Antona Korošca kot predsednika Narodnega vijeća je v arhivu IZDG v Ljubljani.¹²

V Ljubljani je bil ustanovljen v tem času Narodni svet, ki je imel pokrajinske odseke za Stajersko (v Mariboru), za Koroško (v Velikovcu), v Trstu in v Gorici; odseke so včasih imenovali enostavno tudi narodni svet. O gradivu odsekov v Trstu in Gorici ne vemo nič (za Trst je ohranjeno nekaj gradiva tamkajšnjega krajevnega narodnega sveta),¹³ gradivo drugih navedenih provenienc pa je v Arhivu Slovenije, Pokrajinskem arhivu v Mariboru oziroma v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.¹⁴

Po razpadu stare Avstrije so historične deželne meje izgubile vsak pomen za organizacijo upravnih enot. Nova upravna enota je postala Slovenija (v okviru tedanje Jugoslavije) in ostala do konca leta 1923, ko so na podlagi Vidovdanske ustave namesto nje stopili ljubljanska in mariborska oblast. Z razglasitvijo šestojanuarskega režima so bile razpuščene oblasti, nova upravna območja pa so postala banovine. Slovensko ozemlje v Jugoslaviji je obsegala dravska banovina (v celoti šele od druge polovice leta 1931). Tako so organi na obravnavani stopnji s sedežem v Ljubljani najprej delovali za območje takratne Slovenije, med leti 1924 in 1929 za območje ljubljanske oblasti, nato pa za dravsko banovino oziroma tedanjo Slovenijo; ob teh spremembah spisov niso pričeli na novo odlagati in so pisarne registrature kar nadaljevale. Pač pa je provenienčno ločena celota gradiva, ki se je nabralo na sedežu velikega župana v Mariboru.

Oddelki (prvotno imenovani poverjenišтва) narodne vlade, deželne vlade ter pokrajinske uprave so se v primerjavi s prejšnjimi oddelki kranjske deželne vlade organizirali dokaj samostojno. Poleg tega so bili nekateri oddelki že leta 1919 podrejeni neposredno ustreznim ministrstvom v Beogradu, pri čemer se je območje nekaterih izmed njih raztegnilo začasno tudi na del Istre. Tak položaj oddelkov je prišel do izraza tudi v tem, da so organizirali samostojno vodenje spisov. Čeprav so bili uradi velikih županov enotno urejeni, so ta način vodenja spisov nadaljevali; to prakso je obdržala tudi banska uprava. Na ta način na-

⁹ Inf. Arhiv Jugoslavije.

¹⁰ B. Krizman, Zapisnici središnjeg odbora »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu, Starine 48, Zgb. 1958, str. 331–386.

¹¹ Inf. Arhiv Hrvatske, 24. 11. 1969.

¹² Vodnik, str. 468.

¹³ Vodnik, str. 113.

¹⁴ Sp. pr., str. 70; Vodnik, str. 147, 544.

stalo močno razčlenjeno strukturo arhivov prikazuje v splošnih potezah naslednja razpredelnica:¹⁵

Narodna in deželna vlada, pokrajinska uprava, neposredno ministrstvom podrejeni oddelki (oz. odseki) v Ljubljani, veliki župan v Ljubljani, banska uprava dravske banovine

Nastale celote gradiva	Časovni razpon
Narodna vlada, deželna vlada za Slovenijo — zapisniki sej	1918—1921
Banski svet dravske banovine — zapisniki sej	1931—1941
Obči oddelek (1918—1923 predsedstvo narodne vlade, deželne vlade in pokrajinske uprave, 1924—1929 sekretariat velikega župana v Ljubljani)	1918—1941
Komisija za mirovno konferenco	1918—1920
Pisarna za zasedeno ozemlje	1918—1922
Komisija za preosnovo javne uprave	1918—1924
Upravni oddelek (1918—1924 oddelek za notranje zadeve)	1918—1941
Finančni oddelek	1929—1941
Oddelek za pravosodje (od 1921 ^{a)})	1918—1924
Oddelek za prehrano in obnovo dežele (od 1919 ^{a)})	1918—1921
Oddelek za trgovino, obrt in industrijo (1919—1925 ^{a)})	1918—1941
Kmetijski oddelek	1918—1941
Odsek za veterinarstvo	1918—1941
Odsek za gozdarstvo (1918—1922 gozdarsko-policijski odsek v sklopu oddelka za gozdarstvo, 1922—1924 gozdarsko-policijski odsek v sklopu Direkcije gozdov v Ljubljani; od 1919 ^{a)})	1918—1941
Agrarna reforma ^{b)} (1919—1920 Glavno poverjeništvo za agrarno reformo, 1920—1933 Agrarna direkcija v Ljubljani, 1933—1941 Komisija za likvidacijo agrarne reforme; 1919—1933 ^{a)})	1918—1941
Komisar (komisija) za agrarne operacije	1918—1941
Tehnični oddelek ^{b)} (1918—1921 oddelek za javna dela, 1921—1929 Gradbena direkcija v Ljubljani ^{a)})	1918—1941
Hidrotehnični odsek (1918—1919 odsek za vodne zgradbe v sklopu oddelka za javna dela, 1919—1923 Generalna inspekcija voda za Slovenijo ^{a)})	1918—1941
Inspekcija parnih kotlov ^{b)} (1918—1919 v sklopu oddelka za javna dela; 1919—1929 ^{a)})	1918—1941
Oddelek za promet (1919—1920 komisariat ^{a)})	1918—1920

¹⁵ Pri dosedanji stopnji obdelave gradiva še ni moč podati končne strukturne podobe gradiva teh organov in zato ta skica v ničemer ne prejudicira končnega razporeda gradiva.
a — oddelek oz. odsek je bil v navedenem času neposredno podrejen ministrstvu v Beogradu; b — delovno področje oddelka se je med leti 1924 in 1929 raztezalo tudi na mariborsko oblast.

Nastale celote gradiva	Časovni razpon
Odsek za socialno politiko	1918—1941
Odsek za narodno zdravje	1918—1941
Inšpekcija dela ^{b)} (1921—1929 ^{a)})	1918—1941
Izseljenski referat (1928—1929 Oblastni izseljenski urad v Ljubljani)	1928—1941
Oddelek za prosveto (1918—1924 tudi za vere)	1918—1941
Višji šolski svet	1918—1924

Praviloma so torej oddelki (poverjenišтва) leta 1918 nastavili lastne registrature. Izjema so bile maloštevilne organizacijske enote, ki so že pred letom 1918, ko so delovale za Kranjsko, vodile posebne registrature in so jih nadaljevale tudi potem, ko se jim je območje razširilo na vso Slovenijo (npr. gradbeni oddelek, agrarne operacije, obrtni inšpektorat). Splošno, centralno vodeno registraturo kranjske deželne vlade je prevzel in nadaljeval oddelek za notranje zadeve; po potrebi so iz nje tudi drugi oddelki priključili del mlajšega gradiva kot predpise.

Pri velikem županu v Mariboru so spise urejevali na enak način po oddelkih:¹⁶

Nastale celote gradiva	Časovni razpon
Sekretariat	1924—1929
Upravni oddelek	1924—1929
Oddelek za trgovino, obrt in industrijo	1925—1929
Kmetijski oddelek	1924—1929
Veterinarski oddelek	1924—1929
Oddelek za gozdarstvo	1924—1929
Hidrotehnični oddelek	1924—1929
Oddelek za prosveto	1924—1929

Zadeve socialne politike je v letu 1925 vodil oddelek velikega župana v Ljubljani ločeno za mariborsko oblast, v letu 1926 pa so jih prenesli na upravni oddelek velikega župana v Mariboru.¹⁷ Kaže, da so bili ob prenosu poslov na velikega župana v Mariboru temu odstopljeni tudi nekateri spisi zadnjih let dotedanjih organov za Slovenijo, nanašajočih se na območje mariborske oblasti.

Pri arhivih obravnavanih organov, ki so imeli sedež v Ljubljani, so obsežne vrzeli. Gradivo kmetijskega oddelka je med leti 1924 in 1938 v celoti uničeno, od veterinarskega odseka obstoji malenkost od leta 1933 dalje; z izjemo za prva povojna leta sta arhiva odsekov za socialno politiko in narodno zdravje v celoti uničena; arhiv oddelka za prosveto je med leti 1928 in 1936 povsem uničen, pa še do leta 1928 je gradiva zelo malo. Arhivi oddelkov, ki so obstajali le prva leta po nastanku Jugoslavije (pravosodje, prehrana, promet), doslej še niso bili ugotovljeni, enako tudi še ni nič znanega o arhivu višjega šolskega sveta od leta 1920 dalje.¹⁸

¹⁶ Kronika državne oblastne uprave v Mariboru, Mb. 1927.

¹⁷ Kronika državne oblastne uprave v Mariboru, Mb. 1927, str. 30.

¹⁸ Inf. Arhiv Slovenije, na podlagi urejevalnih del v zadnjem času.

Od velikega župana v Mariboru je bilo doslej ugotovljeno le gradivo sekretariata.¹⁹ Po ukinitvi oblasti leta 1929 je imelo arhiv mariborskega velikega župana v oskrbi sresko načelstvo Maribor-levi breg, kolikor niso bili deli tega arhiva zaradi potreb tekočega poslovanja prenešeni na sedež banske uprave v Ljubljani.²⁰ To, kar se je hranilo v Mariboru, pa je bilo ob okupaciji leta 1941 uničeno.

Zaupni spisi organov na stopnji Slovenije so ohranjeni v glavnem le do leta 1924, vsi mlajši spisi, vključno s spisi banove pisarne so bili ob razpadu stare Jugoslavije sežgani, da ne bi prišli v roke sovražnikov.²¹

Pretežna večina ohranjenega obravnavanega gradiva je v Arhivu Slovenije, kjer je dostopno za uporabo in vsaj v grobem urejeno. Podrobnejša ureditev je bila opravljena na fondih upravnega in finančnega oddelka, agrarne reforme ter komisije za preosnovo javne uprave.²² Fond komisije za mirovno konferenco ter večji del gradiva Pisarne za zasedeno ozemlje je pri Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, del arhiva inšpekcije dela pa v arhivu IZDG.²³ Zaradi potreb tekočega poslovanja je gradivo komisarja za agrarne operacije, hidrotehničnega oddelka ter inšpekcije parnih kotlov še pri Republiškem sekretariatu za finance, Zavodu za vodno gospodarstvo SR Slovenije oziroma Hidrometeorološkem zavodu SR Slovenije ter Republiškem inšpektoratu parnih kotlov.²⁴

Narodna vlada je ukinila prejšnjo deželno samoupravo in njene organe. Po Vidovdanski ustavi pa so bile oblasti tudi ozemlja samoupravnih organov, oblastnih skupščin. Volitve v oblastne skupščine so bile izvedene šele leta 1927, nato je za kratek čas, do razglasitve šestojanuarskega režima, nastala podobna oblika ozemeljske uprave, kot je bila nekdanj v deželah. Pri ljubljanskem oblastnem odboru predstavlja gradivo komisije za začasno vodstvo in likvidacijo deželne uprave (1919—1920) ter komisije za upravo in likvidacijo kranjske deželne imovine (1918—1927) rahlo povezavo s fondom kranjskega deželnega odbora (vse v Arhivu Slovenije). Od obeh oblastnih skupščin je gradivo, kolikor se ga je ohranilo, v Arhivu Slovenije, ni pa bilo še podrobneje pregledano. Ohranjeni so npr. sejni zapisniki ljubljanske oblastne skupščine.²⁵

POSEBNI DRŽAVNI ORGANI V SLOVENIJI

Vzporedno z doslej obravnavanimi oblastmi so obstajali med leti 1918 in 1941 še nekateri državni organi, ki so bili ves čas neposredno podrejeni ministrstvom v Beogradu. Njihovo področje dela se je raztezalo na vso Slovenijo, imeli so pa lastne organe tudi na nižjih stopnjah.

Na področju finančne uprave je delovala Dravska finančna direkcija (1918—1919 poverjenišтво za finance v sklopu narodne vlade, 1919—1929 Delegacija ministrstva financ v Ljubljani). Njeno, v Arhivu Slovenije zbrano gradivo (za sedaj večinoma še zloženo na kupu in zato nedostopno za uporabo), je v različni meri ohranjeno. Tako so npr. spisi o katastrskih zadevah po večini uničeni²⁶ (katastrski elaborati iz obravnavanega časa so v mapnem arhivu Geo-

¹⁹ Inf. Arhiv Slovenije, na podlagi urejevalnih del v zadnjem času.

²⁰ Krajevni leksikon dravske banovine, Lj. 1937, str. 6.

²¹ Inf. Arhiv Slovenije.

²² Sp. pr., str. 71—76; Vodnik, str. 45—46 ter na podlagi urejevalnih del v zadnjem času.

²³ Vodnik, str. 543, 358.

²⁴ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

²⁵ Inf. Arhiv Slovenije, na podlagi urejevalnih del v zadnjem času.

²⁶ Vodnik, str. 302.

detške uprave SR Slovenije). V slovenskih arhivih imamo shranjena dva fonda davčnih uprav,²⁷ ni pa niti enega arhiva finančne kontrole ali carinarnice iz obravnavanih let, kar bo treba — kolikor je to še mogoče — čim prej nadomestiti.

Kot rudniška oblastva so delovali Rudarsko glavarstvo v Ljubljani (1918—1941) ter okrožna rudarska urada v Ljubljani in Celju (do 1929), ki sta nadaljevala delo prejšnjih tamkajšnjih rudarskih revirskih uradov. Od gradiva teh organov so v Arhivu Slovenije zbrane nekatere knjige in nekaj malega spisov.²⁸ Morda se bodo našli posamični spisi še med gradivom nekaterih sedanjih republiških upravnih organov. Zelo malo ohranjenega gradiva je posledica številnih reorganizacij, ob katerih so spise delili, prenašali in tudi uničevali. Najprej so po okupaciji leta 1941 odstopili spise, nanašajoče se na ozemlja, ki so jih zasedli Nemci, tedaj ustanovljenemu Rudarskemu uradu v Celju in enakemu uradu v Celovcu. Razdelitev pristojnosti za rudniške zadeve na več republiških organov po letu 1945 je imela za posledico ponovno cepitev gradiva:

Precej dobro sta ohranjena arhiva Direkcije gozdov v Ljubljani (1918—1922 odsek za oskrbovanje državnih in verskozakladnih gozdov oddelka za gozdarstvo) ter Začasne državne uprave razlaščenih veleposestniških gozdov v Ljubljani (1934—1941); oba sta shranjena v Arhivu Slovenije.²⁹ Ni pa v slovenskih arhivih nobenega fonda takratnih gozdnih uprav.

Med leti 1924 in 1927 je deloval v Ljubljani Inspektorat ministrstva za ljudsko zdravje, ki je upravljal tudi javne bolnišnice; kam je prešlo to gradivo, doslej še ni bilo moč ugotoviti.

Državni statistični urad v Zagrebu je deloval tudi za območje Slovenije. Ni znano, kje je njegov arhiv.³⁰

OKRAJI

Zelo velikega pomena za regionalno zgodovino, deloma pa tudi za vprašanja širšega pomena, so arhivi sreskih načelstev, ki so jih sprva imenovali še kot pred letom 1918 okrajna glavarstva. Leta 1918 smo imeli na območju Slovenije (v mejah, ki so se izoblikovale v okviru predvojne Jugoslavije) 17 okrajev:

Brežice	Ljutomer
Celje	Logatec (1918—1921 politična ekspozitura v Cerknici)
Črnomelj	
Kamnik	Maribor
Kočevje	Novo mesto
Kranj	Ptuj
Krško	Radovljica
Litija	Slovenj Gradec
Ljubljana-okolica	Slovenske Konjice

V Murski Soboti je spočetka deloval civilni komisar za Prekmurje, leta 1921 pa so ustanovili okraj Murska Sobota z ekspozituro v Doljni Lendavi, ki je po-

²⁷ 60 let, str. 162; Vodnik, str. 302.

²⁸ Sp. pr., str. 77—78; Vodnik, str. 47—48.

²⁹ Sp. pr., str. 78—79.

³⁰ Inf. Arhiv Hrvatske 28. 1. 1970.

stala leta 1924 samostojen okraj. Za jugoslovanski del Koroške je nastala leta 1920 ekspozitura v Guštanju, ki so jo kasneje spremenili v okrajno glavarstvo Prevalje, tega pa čez čas prenesli v Dravograd. Leta 1924 so nastali novi okraji Gornji grad, Laško in Šmarje pri Jelšah, mariborski okraj pa so razdelili na dva: Maribor-levi breg in Maribor-desni breg. V letu 1927 je dobila Škofja Loka ekspozituro, ki so jo leta 1936 spremenili v sresko načelstvo. Končno je leta 1931 nastal še okraj Metlika, ki pa je bil ukinjen že leta 1936.

Ohranili so se naslednji arhivi okrajnih glavarstev oziroma sreskih načelstev: Brežice (shranjeno v Brežicah),³¹ Dravograd (v Pokrajinskem arhivu v Mariboru),³² Kamnik (delno ohranjeno za leta 1932—1941, v Arhivu Slovenije),³³ Kočevje (malenkost v kočevskem muzeju, kjer je bil večji del fonda uničen),³⁴ Kranj (delno ohranjeno, kar je bilo moč rešiti ob okupaciji leta 1941, v Arhivu Slovenije),³⁵ Litija (le nekaj knjig, v Arhivu Slovenije),³⁶ Ljubljana-okolica (v Arhivu Slovenije),³⁷ Logatec (v Arhivu Slovenije),³⁸ Murska Sobota (v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, potem ko je v letu 1967 gradivo izročila Študijska knjižnica v Murski Soboti),³⁹ Novo mesto (v Dolenjskem muzeju)⁴⁰ in Radovljica (v Arhivu Slovenije).⁴¹ Okrajno gradivo, ki je v Arhivu Slovenije, je v velikem delu še zloženo na kupih, deloma pa je že toliko urejeno, da ga je moč vsaj za silo uporabljati. Skupno obstoji torej od 26 okrajev vsaj nekaj gradiva za 11 okrajev.

Po letu 1918 so poslovale v Sloveniji še nadalje tiste okrajne samouprave, ki so bile tu uvedene v prejšnjih časih: na bivšem Štajerskem okrajni zastopi, na bivšem Kranjskem okrajne blagajne (oboje do 1929), povsod pa šolski sveti (do 1927) in cestni odbori. Pričakovati je, da se bo pri urejanju okrajnih fondov izluščilo tudi kaj gradiva teh samouprav; doslej je bil ugotovljen le fond cestnega odbora v Škofji Loki.⁴²

Za Prekmurje v letih 1918—1919 je treba upoštevati tudi arhive takratnih oblastev s sedežem v Szombathelyu in Zalaegerszegu, katerih območje se je raztezalo tudi na ta del Slovenije; njihovo gradivo je danes v tamkajšnjih državnih arhivih.⁴³

OBČINE

Pri nobenih drugih proveniencah nimamo tolikšnih količinskih razlik pri gradivu kot ravno pri arhivih občin. Ena skrajnost so velike občinske registra-

³¹ Vodnik, str. 251.

³² Vodnik, str. 123.

³³ Sp. pr., str. 97.

³⁴ Vodnik, str. 267, 494.

³⁵ Sp. pr., str. 97.

³⁶ Sp. pr., str. 97—98.

³⁷ Sp. pr., str. 98.

³⁸ Sp. pr., str. 98.

³⁹ Vodnik, str. 292; Inf. PA Maribor.

⁴⁰ Vodnik, str. 302, 424.

⁴¹ Sp. pr., str. 98.

⁴² Vodnik, str. 325.

⁴³ Inf. PA Maribor.

⁴⁴ Celje: Vodnik, str. 73—74; Ljubljana: 60 let, Vodnik, str. 103; Maribor: Vodnik, str. 128; Ptuj: Vodnik, str. 220—221.

⁴⁵ Prim. Kočevje: Vodnik, str. 268, 494; Metlika: Vodnik, str. 287; Novo mesto: Vodnik, str. 303; Ormož: Vodnik, str. 220; Škofja Loka: Vodnik, str. 326, 534; Višnja gora: Sp. pr., str. 101.

⁴⁶ Prim. Gornja Radgona: Vodnik, str. 126; Guštanj: Vodnik, str. 321; Lemberg: Vodnik, str. 127; Marenberg: Vodnik, str. 127; Ribnica: Vodnik, str. 425; Središče: Vodnik, str. 221; Vuzenica: Vodnik, str. 131.

⁴⁷ Prim. F. Stuki, Uprava in arhiv občine Zminec, Loški razgledi XV/1968, str. 89—93; isti, Uprava in arhiv občine Sora, Loški razgledi XVI/1969, str. 271—274. Uporabljeni so bili tudi podatki ankete o arhivih občin, izvedene leta 1958 — v Arhivu Slovenije.

⁴⁸ Inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

ture, druga pa majhni občinski arhivčki, ki so zajemali nekaj polic v omari. Zato smo arhive občin razdelili v štiri kategorije: arhivi mestnih občin (Celje, Ljubljana, Maribor in Ptuj), ki so opravljale tudi posle okrajnega glavarstva oziroma sreskega načelstva, arhive občin s sedežem v krajih, ki so nosili naziv mesto (po stanju leta 1939 jih je bilo 23), arhive občin s sedežem v krajih, ki so nosili naziv trg (po stanju leta 1939 jih je bilo 53) ter arhive preostalih občin (pred komasacijami v letih 1933—1937 1016, po komasacijah pa 323).

Arhivi občin prve kategorije so razmeroma dobro ohranjeni; deloma je bil prizadet celjski arhiv ob znani povodnji leta 1954. Danes hranijo te fonde arhivski zavodi, ki imajo svoj sedež v navedenih mestih.⁴⁴ Od občin druge kategorije jih ima 8 ohranjeno nekaj več gradiva, za 5 pa obstoje le manjši drobci;⁴⁵ od tretje kategorije je vsaj nekaj ohranjeno za 12 občin,⁴⁶ od četrte kategorije pa za okoli 60 občin, pri čemer je število fondov, ki vsebujejo tudi sejne zapisnike, silno majhno, velik del pa so to le drobiži.⁴⁷ Pričakovati je, da se bo število arhivov poslednje kategorije ob nadaljnjih urejanjih še nekoliko povečalo. Velik del gradiva občin druge do četrte kategorije so že prevzeli arhivski zavodi, kar pa ga je še pri občinskih skupščinah, pa opravljajo arhivi nad njim neposredni nadzor.

Za nekatere občine so bila posebej organizirana policijska oblastva kot Uprava policije v Ljubljani, predstojništva mestne policije v Celju, Kranju in Mariboru ter Policijski komisariat na Jesenicah. Kaj je morebiti poleg fragmentov gradiva Uprave policije v Ljubljani ter Predstojništva mestne policije v Mariboru, ki so v zgodovinskem arhivu CK ZKS, še ohranjeno, za sedaj ni znano.⁴⁸

VOJAŠKE PROVENIENCE, OROŽNIŠTVO

V arhivu Vojno zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu so fondi ministrstva za vojsko in mornarico, glavnega generalštaba, IV. armije in njene oblasti, savske in dravske divizije in njunih oblasti, in sicer po večini sorazmerno dobro ohranjeni.⁴⁹

V Arhivu Jugoslavije so shranjeni manjši deli gradiva orožniških enot, med gradimi tudi iz Slovenije; za sedaj je gradivo še neurejeno.⁵⁰

ZUNANJE ZADEVE

Svoje posebnosti imajo tudi arhivi s področja zunanjih zadev. Kar se je ohranilo gradiva jugoslovanskega izvora, je v diplomatskem arhivu Državnega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu. Fond ministrstva za zunanje zadeve so po okupaciji leta 1941 Nemci prepeljali v Berlin in na Dunaj, od koder je bil po končani vojni restituiran; politično gradivo pa so že pred okupacijo leta 1941 sežgali.⁵¹ V tem sklopu je tudi gradivo delegacije kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu,⁵² medtem ko je gradivo mednarodne plebiscitne komisije, sekcije SHS, deloma v Arhivu Jugoslavije (v zbirki Koroški plebiscit),⁵³ deloma

⁴⁹ Inf. Vojno zgodovinski inštitut JLA 22. 11. 1969 in 14. 1. 1970; prim. tudi Pregled arhive Vojnoistoriskog inštituta u Beogradu, Arhivist V/1955, zv. 2, dodatek.

⁵⁰ Inf. Arhiv Jugoslavije.

⁵¹ Inf. diplomatski arhiv Državnega sekretariata za zunanje zadeve.

⁵² M. Zigmund, Istorijat arhivskog fonda »Delegacija Kraljevine SHS na Konferenciji mira 1919—1920«, njegovo sredjivanje i rekonstrukcija, Arhivist XVIII/1968, zv. 1—2, str. 118—129. B. Krizman — B. Hrabak, Zapisnici sa sedinica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Inštitut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, Bgd. 1960, 427 str.

⁵³ V. Boričić, o. d.

pa v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.⁵⁴ V diplomatskem arhivu v Beogradu je tudi gradivo jugoslovanskih konzularnih in diplomatskih predstavništev, med drugim tudi npr. na Reki, v Trstu, Celovcu, Gradcu itd., vendar ni ohranjeno politično gradivo.⁵⁵

Pomembni so nadalje tudi arhivi ministrstev za zunanje zadeve drugih držav, zlasti velesil. Pri uporabi tega gradiva so v veljavi posebne zaporne dobe, npr. pri ministrstvu za zunanje zadeve ZDA je gradivo dostopno do vstopa države v drugo svetovno vojno.⁵⁶ V poštev prihajajo nadalje arhivi tujih konzulatov, ki so imeli svoj sedež na območju Slovenije. V Ljubljani so delovali avstrijski (do 1938), ki ga je nasledil nemški in ki je imel svojo poslovalnico tudi v Mariboru, belgijski (častni), češkoslovaški (do 1939), danski (častni), francoski, italijanski, portugalski (častni) ter romunski konzulat. Arhiv nemškega konzulata hrani Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes v Bonnu.⁵⁷

ORGANI ZA OBMOČJA S SLOVENSKIM PREBIVALSTVOM V ITALIJI

Arhive, ki so nastali pri teh organih, bomo obravnavali na kratko približno po istem vrstnem redu, kot smo to napravili za organe v Jugoslaviji. Arhiv italijanskega parlamenta se hrani pri tem predstavniškem organu v Rimu.⁵⁸ S tem v zvezi naj omenimo tudi zapuščine slovenskih poslancev v rimskem parlamentu dr. Karla Podgornika, Virgilija Ščeka ter dr. Josipa Vilfana, pri čemer kaže, da je ohranjeno le pri zadnjem tudi nekaj gradiva o delovanju v parlamentu.⁵⁹ Od arhivov centralnih državnih organov so najpomembnejši fondi ministrskega predsedstva ter ministrstev; za čas od novembra 1918 do julija 1919, ko je bila Julijska Krajina pod vojaško upravo, je treba upoštevati fond vrhovnega poveljstva, za leta 1919 do 1922 pa gradivo posebnega Osrednjega urada za nove pokrajine, ki je deloval pri ministrskem predsedstvu. Arhivi teh organov (z izjemo vrhovnega poveljstva) so danes v Centralnem državnem arhivu Italije v Rimu.⁶⁰

Na naslednji nižji stopnji so obstajali organi za pokrajine. Za Julijsko Krajino je za časa vojaške uprave deloval vojaški guverner v Trstu, ki ga je v letih 1919 do 1922 nasledil generalni civilni komisar v Trstu, nato pa je bila ustanovljena prefektura v Trstu. V letih 1921 do 1923 imamo še na vmesni stopnji bivših dežel vicekomisariata oziroma viceprefekta v Gorici in Poreču. Od leta 1923, ko so Julijsko krajino razdelili na več upravnih območij pokrajinskega značaja, so se na ozemlje s slovenskim prebivalstvom raztezala območja prefektur v Trstu, Vidmu (Furlanijska prefektura), Pulju (Istrska prefektura), Reki (Kvarnerska prefektura, ustanovljena 1924) in Gorici (ustanovljena 1927). Arhiv tržaške prefekture in predhodnih organov s sedežem v Trstu je po vsej verjetnosti po večini v Državnem arhivu v Trstu,⁶¹ arhiv puljske prefekture hrani Historijski arhiv v Pazinu,⁶² reške prefekture pa Historijski arhiv na Reki.⁶³

⁵⁴ Vodnik, str. 543.

⁵⁵ Inf. diplomatski arhiv Državnega sekretariata za zunanje zadeve.

⁵⁶ Inf. dr. D. Biber.

⁵⁷ Vodnik, str. 569.

⁵⁸ Inf. M. Kacin-Wohinz.

⁵⁹ Vodnik, str. 113, 298, 496, 545.

⁶⁰ Inf. M. Kacin-Wohinz.

⁶¹ Inf. M. Kacin-Wohinz.

⁶² Inf. Historijski arhiv Rijeka, kjer je bilo nekoč to gradivo. Prim. Opći inventar Državnog arhiva u Rijeci, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, zv. I/1953, str. 364 (isto v Arhivistu IV/1954, zv. 1, dodatek).

⁶³ Opći inventar Državnog arhiva u Rijeci..., str. 365.

O fondih goriške in videmske prefekture ni na voljo podatkov. Prav tako še niso bili objavljeni podatki o arhivih kvestur, ki so bili na sedežih prefektur.

Leta 1921 so obnovili deželna odbora v Gorici (za Goriško-Gradiščansko) in v Poreču (za Istro); tako se je ustvarila za eno leto na stopnji bivših dežel nekaka dvotirnost, podobna tisti pred letom 1918. Že leta 1923 pa so ustanovili na sedežih prefektur pokrajinske uprave z imenovanimi člani in zelo omejenimi pravicami. Arhiv istrskega deželnega odbora ter kvarnerske pokrajinske uprave je v Historijskem arhivu na Reki,⁶⁴ arhiv Goriško-Gradiščanskega deželnega odbora in goriške pokrajinske uprave pa je danes bržkone še pri tej upravi v Gorici.

Okrajna glavarstva so leta 1918 kot civilni komisariati za politične okraje in od leta 1922 kot podprefekture za okrožja nadaljevali z delom (na novo je nastal leta 1918 le politični okraj Idrija), dokler jih niso do leta 1927 postopoma odpravili. Današnje stanje arhivov teh oblastev je naslednje: za Sežano (od leta 1923 ekspoziura tržaškega okrožja v Sežani) je v Arhivu Slovenije,⁶⁵ za Postojno je uničen,⁶⁶ za Idrijo (kljub nekajmesečni ukinitvi leta 1923 je podprefektura delovala nepretrgoma do leta 1927) in Tolmin (okraj so leta 1923 ukinili in kljub ponovni ustanovitvi podprefekture leta 1926 ni pričela več z delom) ni na voljo podatkov; arhiv civilnega komisariata za mesto in teritorij Trst (do 1918 svet namestništva, ki je bil na stopnji dežele) je v Državnem arhivu v Trstu,⁶⁷ tam je pričakovati tudi arhive okrajev oziroma okrožij Gorica, Koper in Tržič (od 1923 ekspoziura tržaškega okrožja v Tržiču).⁶⁸

Leta 1918 so nadaljevale z delom tudi občine, pri katerih pa so med leti 1925 in 1928 izvedli obsežne komasacije; kasneje so sledili še manjši popravki v upravnih razdelitvi občin. Arhiv tržaške mestne občine je v glavnem arhivu te občine.⁶⁹ Iz objavljenih pregledov povzemamo, da so od 61 občin, ki so obstajale na današnjem jugoslovanskem delu Slovenskega Primorja po letu 1928, več ali manj ohranjeni deli arhivov za 17 občin,⁷⁰ medtem ko so od številnih občin, ki so bile med leti 1925 in 1928 ukinjene, ohranjeni deli arhivov le za okoli 30 občin.⁷¹ V objavljenih pregledih gradiva slovenskih arhivov so tudi podatki o tem, v katerih arhivih je danes to gradivo. Fond občine Piran iz medvojnih let je še pri tamkajšnji občinski skupščini ter ni dostopen, ker je zložen na kupu.⁷²

V okviru občin je delovala od leta 1924 tudi državna matična služba; pri njej nastalo gradivo je danes na matičnih uradih, dvojniki matičnih knjig pa se hranijo (tudi za večino danes jugoslovanskega dela Slovenskega Primorja) pri tribunalih v Gorici in Trstu.⁷³

Naj na tem mestu opozorim tudi na arhiv Manjšinskega inštituta v Ljubljani (1924—1941), ki pa je bil leta 1941, da ne bi prišel v roke okupatorjev,

⁶⁴ Opći inventar Državnog arhiva u Rijeci . . . , str. 363.

⁶⁵ Vodnik, str. 51—52. Do leta 1961 je bilo to gradivo v Državnem arhivu v Trstu; prim. F. Perroni, *Inventario generale delle carte conservate nel R. Archivio di Stato di Trieste e nella Sezione d'Archivio di Stato di Fiume, Trieste 1933*, str. 44.

⁶⁶ Tudi ga ne omenja F. Perroni v o. d.

⁶⁷ F. Perroni, o. d., str. 43.

⁶⁸ Za čas pred letom 1918 prim. F. Perroni, o. d., str. 43—45.

⁶⁹ Inf. M. Kacin-Wohinz.

⁷⁰ Ajdovščina: Vodnik, str. 294; Anhovo: Vodnik, str. 296; Bovec: Vodnik, str. 294; Dekani: Vodnik, str. 86; Idrija: Vodnik, str. 258; Ilirska Bistrica: Vodnik, str. 86; Izola: Vodnik, str. 86; Kanal: Vodnik, str. 295; Kobarid: Vodnik, str. 295; Koper: Vodnik, str. 87; Piran: inf. MA Piran; Podgrad: Vodnik, str. 88; Senožeče: Vodnik, str. 88; Sežana: Sp. pr., str. 104; Soča: Vodnik, str. 296; Sv. Lucija: Vodnik, str. 296; Tolmin: Vodnik, str. 297.

⁷¹ Vodnik, str. 88, 294—297; Sp. pr., str. 103—104; inf. arhiv Idrija; za starejše stanje prim. M. Golia, *Arhivske zbirke v tolminskem okraju*, *Arhivist* I/1951, zv. 3, str. 72—93.

⁷² Inf. MA Piran.

⁷³ Inf. AS, popis matičnih knjig.

skoraj povsem uničen (poleg podatkov za Primorsko so v njem tudi podatki za Koroško).⁷⁴

V zvezi z arhivi v Italiji naj omenimo še vprašanje dostopnosti v teh arhivih (državnih arhivih). V načelu je predpisana zaporna doba 50 let od nastanka gradiva, vendar pa dopuščajo vedno bolj vpogled za znanstvene namene tudi v mlajše gradivo in sicer na podlagi posebnega pristanka za vsako posamezno študijsko temo.⁷⁵

ORGANI ZA DELE KOROŠKE S SLOVENSKIM PREBIVALSTVOM

O arhivih avstrijskih zakonodajnih, izvršilnih in upravnih organov, ki zadevajo dele Koroške s slovenskim prebivalstvom, ni znano posebno veliko. V arhivu dunajskega parlamenta je shranjeno tudi gradivo medvojnega državnega sveta (Nationalrat),⁷⁶ pri predsedstvu avstrijske republike pa tudi spisi iz časa pred letom 1938 (Neues politisches Archiv).⁷⁷ Po objavljenem pregledu, ki vsebuje stanje leta 1964, je bilo v Avstrijskem državnem arhivu, v oddelku splošni upravni arhiv, gradivo državne pisarne (urada zveznega kanclerja) 1918 do 1939 (1938—1939 Reichsstatthalter in Österreich) ter gradivo državnih uradov (zveznih ministrstev) za trgovino 1918—1939, za pravosodje 1918—1938, za poljedelstvo 1918—1939, za socialno upravo 1918—1939, za ljudsko prehrano 1918—1922 ter za pouk 1918—1939, v oddelku finančni arhiv in arhiv dvorne komore gradivo državnega urada za finance 1918 do ok. 1938, v oddelku vojni arhiv pa gradivo državnega urada za vojsko oziroma deželno obrambo.⁷⁸ Ostalina Reichsstatthalterja Seys-Inquarta je v nemškem Zveznem arhivu v Koblenzu.⁷⁹ Po letu 1939 pa prihajajo v poštev fondi nemških centralnih organov.

V Koroškem deželnem arhivu je po objavljenih podatkih vsaj del gradiva deželne vlade v samostojnem delovnem področju (pred letom 1918 je bil to deželni odbor) ter deželne vlade (1918—1939) in menda vsaj deloma tudi gradivo Reichsgaua (od 1939 dalje).⁸⁰ V tem arhivu je shranjeno tudi gradivo avstrijske sekcije medzavezniške plebiscitne komisije.⁸¹ Kar zadeva arhive okrajnih glavarstev oziroma po letu 1939 Landratov, je nekaj gradiva teh provenienc že v celovškem deželnem arhivu; iz objavljenih seznamov pa ni razvidno, za katera okrajna glavarstva gre.⁸² Predvojne občinske arhive je treba iskati pri sedanjih občinah.

V zvezi s preučevanji koroškega plebiscita in njegovo pomembnostjo so nastale nekatere arhivske zbirke o tem plebiscitu; imamo jih na primer v Arhivu Slovenije,⁸³ v Pokrajinskem arhivu v Mariboru,⁸⁴ v Arhivu Jugoslavije⁸⁵ ter v Deželnem arhivu v Celovcu.⁸⁶

⁷⁴ Vodnik, str. 544; inf. M. Kacin-Wohinz.

⁷⁵ La legge sugli archivi, Ministero dell'Interno, Direzione Generale degli archivi di Stato, Roma 1963, str. 26.

⁷⁶ R. Neck, Parlaments- und Parteiarchive, referat na zborovanju avstrijskih arhivarjev v Gradcu 1969. leta (v tisku izide v Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Bd. 22, Wien 1969).

⁷⁷ Inf. dr. T. Zorn.

⁷⁸ Handbuch der österreichischen Wissenschaft, Wien 1965, str. 159—171.

⁷⁹ Inf. dr. D. Biber.

⁸⁰ Handbuch der österreichischen Wissenschaft, Wien 1965, str. 189.

⁸¹ P. Blaznik, Arhivi v severni Sloveniji v dobi nemške okupacije, Arhivist I/1951, zv. 1, str. 24.

⁸² Handbuch der österreichischen Wissenschaft, Wien 1965, str. 189.

⁸³ Vodnik, str. 42.

⁸⁴ Vodnik, str. 122.

⁸⁵ V. Borčić, o. d.

⁸⁶ P. Blaznik, o. d., str. 24—25.

Glede dostopnosti gradiva v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju ugotavljamo v zadnjem času določen napredek, potem ko je bil v letu 1966 splošni zaporni datum prestavljen na 1. 1. 1926. Predvidena je tudi izjemna možnost za znanstveno uporabo arhivskega gradiva, ki je nastalo pred 1. 5. 1945 na podlagi posebnega dovoljenja, sicer za sedaj le za avstrijske državljane.⁸⁷ Pri Koroškem deželnem arhivu pa velja še vedno pomična zaporna doba 50 let.⁸⁸

ORGANI, PRI KATERIH NAJDEMO V GRADIVU PODATKE O SLOVENSКИH IZSELJENCИH

Slovenski izseljenci so se naseljevali v številnih državah pa tudi zelo raztreseno; zato je razumljivo gornjih organov zelo veliko in tudi zelo različnih. Da bi ustvarili pregled vsaj nad najpomembnejšimi, bo treba še veliko naporov, ker je to delo povezano z ugotavljanjem slovenskih naseljenecv sploh. Od vrst gradiva, v katerem je v bolj kompaktni obliki pričakovati podatke o slovenskih naseljenecih, naj omenimo predvsem gradivo prijavnne in matične službe (v ZDA t. im. Immigration and naturalization service) ter štetja prebivalstva. Boljšo sliko o arhivskih virih za slovenske izseljence morejo dati nadaljnja preučevanja zgodovine izseljenstva, ki si ga je zastavila Slovenska izseljenska matica, in ki jo gojijo-tudi nekateri posamezniki v tujini.⁸⁹

Ponovno naj omenimo področje zunanjih zadev, kjer imajo arhivi jugoslovanskih diplomatskih predstavništev v Nemčiji, Belgiji, Franciji, Egiptu, Kanadi, ZDA in Južni Ameriki (predvsem v Čilu) ter izseljenskih odposlanstev, ki so jih ustanovili pri nekaterih predstavništvih v tujini, poseben pomen. Kar se je teh arhivov ohranilo, so v diplomatskem arhivu Državnega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu; tu je na primer tudi arhiv izseljenskega odposlanstva v Parizu.⁹⁰ V državi je v zadevah izseljevanja obstajal Izseljeniški komisariat v Zagrebu (sprva z nazivom Generalni izseljeniški komisariat), ustanovljen leta 1922, in ki je deloval tudi za ozemlje Slovenije. Njegov arhiv se hrani pri Zavodu za migracijo i narodnosti v Zagrebu.⁹¹ V zvezi z izseljenci naj omenimo še Družbo sv. Rafaela, ustanovljeno z namenom, da skrbi za varstvo izseljencev; njeno gradivo je (kolikor se je ohranilo) v nadškofijskem arhivu v Ljubljani.⁹²

KOMUNISTIČNA PARTIJA, POLITIČNE STRANKE

Doslej smo pregledali veliko skupino arhivov zakonodajnih, upravnih in drugih državnih organov in v katerih je moč najti podatke za vsa področja dejavnosti. Sledi skupina arhivov političnih formacij, ki se prav tako odlikujejo s širino vsebovane materije.

Leta 1919 ustanovljena KPJ je postala vse bolj odločujoč faktor v družbenem življenju Jugoslavije. Od centralnih organov KPJ provenienčnih celotnega gradiva ni ohranjenih.⁹³ Obstoji pa nekaj gradiva Pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo 1934-1937 ter partijske organizacije in slovenskih robijašev iz

⁸⁷ Bundeskanzleramt Zl. 51.297 — Pr. 16/66 z dne 11. 10. 1966.

⁸⁸ Inf. Koroškega deželnega arhiva v Celovcu.

⁸⁹ Za preučevanje izseljenstva so ustanovili pri SAZU poseben študijski center.

⁹⁰ Inf. diplomatski arhiv Državnega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu.

⁹¹ Inf. Arhiv Hrvatske, 24. 11. 1969.

⁹² Vodnik, str. 561.

⁹³ Inf. Arhiv za delavsko gibanje, Beograd, 20. 11. 1969.

kazenskega zavoda v Sremski Mitrovici; danes je to gradivo shranjeno v zgodovinskem arhivu CK ZKS.⁹⁴ Zaradi delovanja v ilegali tudi ni moč pričakovati, da bi se ohranilo kaj več. Zato so pomembne tudi sicer maloštevilne ostaline posameznih komunistov, tudi takih, ki so delovali v lokalnih partijskih organizacijah (zbira jih zgodovinski arhiv CK ZKS).⁹⁵ Izreden pomen ima arhiv Kominterne, iz katerega so na voljo fotokopije dokumentov iz let 1920 do 1939 v Arhivu za delavsko gibanje v Beogradu in, kolikor se nanašajo na Slovenijo, tudi v zgodovinskem arhivu CK ZKS.⁹⁶

Od delavskih strank se je ohranilo nekaj gradiva centrale Socialistične stranke Jugoslavije do leta 1923 in sicer v ostalini Vitomira Koraća (danes v Arhivu za delavsko gibanje v Beogradu).⁹⁷ Za Slovenijo razpolagamo v zgodovinskem arhivu CK ZKS v okviru zapuščine Zvonimira Bernota z nekaj gradiva centrale Jugoslovanske socialno demokratske stranke in uredništva Naprej, predvsem za leti 1919 in 1920; za pokrajinsko načelstvo Socialistične stranke Jugoslavije (od 1921 dalje) ter za vodstva frakcij pa ni na voljo provenienčnih celot gradiva. Zato so pomembne tudi ostaline posameznikov, ki so delovali v različnih organih teh strank in ki jih tudi načrtno zbira zgodovinski arhiv CK ZKS.⁹⁸

Za sedaj kaže, da od gradiva vodstev slovenskih meščanskih strank ni ohranjeno ničesar. Vpogled v delovanje teh strank (deloma bolj v krajevnih okvirih) dajejo nekatere ohranjene ostaline politikov (npr. Bogumil Vošnjak v Arhivu Slovenije⁹⁹ — za SKS, JRKD in JNS, Anton Korošec, Vekoslav Kukevec in Miroslav Ploj v Pokrajinskem arhivu v Mariboru,¹⁰⁰ Bogumil Remec in Albin Šmajd v Arhivu Slovenije¹⁰¹ — za SLS in JRZ). Kazalo bi pa poskusiti, da se z načrtnim ugotavljanjem ostalin politikov, pridobi še kaj ohranjenega gradiva za arhive. Nekaj gradiva uprave Slovenca, Domoljuba, Slovenskega doma in Bogoljuba je v Mestnem arhivu Ljubljane, nekaj pa v arhivu IZDG^{101a}, o gradivu konzorcija časopisa Jutro pa ni na voljo podatkov.

Kar zadeva Slovence v Italiji, je gradivo italijanske KP zbrano v Gramscijevem inštitutu v Rimu.¹⁰² Zapuščina Ivana Regenta je v arhivu IZDG v Ljubljani.¹⁰³ Od arhiva Političnega društva Edinost (razpuščenega leta 1928) so ohranjeni le spisi uredništva Edinosti (v fondu Josipa Vilfana).¹⁰⁴ Po vsej verjetnosti se tudi niso ohranili spisi Političnega društva Edinost za Goriško ter Političnega društva za Hrvate in Slovence v Istri, ki sta se osnovali leta 1922, ter Narodnega sveta, ki je tedaj nastal kot vrhovni organ vseh slovenskih strank v Slovenskem Primorju. Arhivi centralnih organov fašistične stranke so v Centralnem državnem arhivu Italije v Rimu;¹⁰⁵ na območju, ki je pripadlo Jugoslaviji, se doslej še ni ugotovilo gradivo, ki bi nastalo pri lokalnih organih te stranke.

⁹⁴ Inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁵ Inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁶ Inf. Arhiv za delavsko gibanje, Beograd ter zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁷ Inf. Arhiv za delavsko gibanje, Beograd, 20. 11. 1969.

⁹⁸ Inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁹ Sp. pr., str. 165; Vodnik, str. 64.

¹⁰⁰ Vodnik, str. 192, 194, 199.

¹⁰¹ Sp. pr., str. 162; Vodnik, str. 64 inf. Arhiv Slovenije.

^{101a} 60 let, str. 150; Vodnik, str. 66.

¹⁰² Inf. M. Kacin—Wohinz.

¹⁰³ Objave, št. 2, str. 38.

¹⁰⁴ Vodnik, str. 113, 545.

¹⁰⁵ Inf. M. Kacin—Wohinz.

Ni znano, kakšna je usoda arhiva Političnega in gospodarskega društva za koroške Slovence, ki je delovalo nekaj časa od leta 1920 dalje.

ORGANI S PODROČJA SODSTVA

Leta 1919 je prešla pristojnost za zadeve, ki so prihajale v tretjo instanco, na Stol sedmorice — oddelek B v Zagrebu. Gradivo tega sodišča je danes po večini v Historijskem arhivu v Zagrebu, manjši del pa tudi v Arhivu Hrvatske v Zagrebu.¹⁰⁶ V Ljubljani je ustanovila Narodna vlada leta 1918 višje deželno sodišče (leta 1932 se je preimenovalo v apelacijsko sodišče); pristojno je bilo za območje tedanje Slovenije, obeh oblasti oziroma dravske banovine. Njegovo gradivo je za sedaj še v arhivu vrhovnega sodišča v Ljubljani.¹⁰⁷

Okrožna sodišča v Celju, Ljubljani (do 1932 še s starim nazivom deželno sodišče), v Mariboru in Novem mestu so po letu 1918 nadaljevala z delom; novo okrožno sodišče je bilo ustanovljeno v Murski Soboti leta 1938. Gradivo ljubljanskega okrožnega sodišča je deloma prevzel Arhiv Slovenije,¹⁰⁸ del gradiva mariborskega okrožnega sodišča pa tamkajšnji Pokrajinski arhiv in Muzej narodne osvoboditve;¹⁰⁹ od novomeškega okrožnega sodišča je le manjši del gradiva v Dolenjskem muzeju,¹¹⁰ ostalo pa je bilo oddano v industrijsko predelavo, celjsko okrožno sodišče pa še ni izročalo gradiva iz obravnavane dobe. Pri prevzemanju gradiva sodišč v arhive nastaja navadno ta problem, da zadržijo sodišča zbirke sodb, medtem ko so druge dele spisov pripravljene izročiti arhivu.

Med obema vojnama je na območju tedanje Slovenije delovalo 49 okrajnih (sreskih) sodišč, od teh je bilo po letu 1918 na novo ustanovljeno sodišče v Prevaljah (leta 1920). Naslednja razpredelnica vsebuje seznam teh sodišč:

Brdo	Ljubljana	Sevnica
Brežice	Ljutomer	Slovenj Gradec
Celje	Logatec	Slovenska Bistrica
Cerknica	Lož	Slovenske Konjice
Črnomelj	Marenberg	Št. Lenart v Slovenskih goricah
Dolnja Lendava	Maribor	Šmarje pri Jelšah
Gornja Radgona	Metlika	Šoštanj
Gornji grad	Mokronog	Škofja Loka
Kamnik	Murska Sobota	Trebnje
Kočevje	Novo mesto	Tržič
Kostanjevica	Ormož	Velike Lašče
Kozje	Prevalje	Višnja gora
Kranj	Ptuj	Vransko
Kranjska gora	Radeče	Vrhnika
Krško	Radovljica	Žužemberk
Laško	Ribnica	
Litija	Rogatec	

¹⁰⁶ Arhiv grada Zagreba, historijat arhiva i pregled njegovih fondova, Arhivist VI/1956, zv. 1, dodatek; Opći inventar Državnog arhiva u Zagrebu, Arhivist IV/1954, zv. 1, dodatek (isto v: Historijski zbornik V, Zagreb 1952, št. 3-4).

¹⁰⁷ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹⁰⁸ Vodnik, str. 54.

¹⁰⁹ Vodnik, str. 148, 506.

¹¹⁰ Vodnik, str. 304.

Med leti 1941 in 1945 so bili uničeni arhivi okrajnih sodišč v Cerknici, Gornjem gradu (večinoma), Kočevju, Kozjah, Krškem (delno), Velikih Laščah, Višnji gori (večinoma) ter Žužemberku.¹¹¹ Del gradiva okrajnega sodišča Ljubljane je v Arhivu Slovenije,¹¹² okrajnega sodišča v Marenbergu v Pokrajinskem arhivu v Mariboru¹¹³ ter okrajnega sodišča na Ptujju v tamkajšnjem Zgodovinskem arhivu;¹¹⁴ ostalo gradivo je še pri današnjih občinskih sodiščih.

Okrožna sodišča so delovala tudi kot trgovinska sodišča, ljubljansko okrožno sodišče pa še kot obrtno sodišče. Pri celjskem okrožnem sodišču je bilo rudniško sodišče za ozemlje tega in mariborskega okrožnega sodišča, pri okrožnem sodišču v Ljubljani pa za ozemlje tega in novomeškega okrožnega sodišča. Doslej je le malenkost spisovnega gradiva tamkajšnjega rudniškega sodišča prevzel celjski Zgodovinski arhiv.¹¹⁵

Na podlagi Vidovdanske ustave je bilo zopet oživljeno upravno sodstvo. Gradivo Državnega sveta, ki je deloval za vso državo, je v Arhivu Jugoslavije.¹¹⁶ Za takratno Slovenijo je leta 1923 nastalo upravno sodišče v Celju. Njegov arhiv je sedaj pri vrhovnem sodišču v Ljubljani.¹¹⁷

Stara Jugoslavija je poznala še posebno sodišče, državno sodišče za zaščito države, ki je delovalo na podlagi leta 1921 sprejetega zakona o zaščiti varnosti in reda v državi. Del tega arhiva za leta 1929 do 1941 je v Arhivu za delavsko gibanje Jugoslavije v Beogradu.¹¹⁸

Od gradiva posebnih služb so pri sedanjih občinskih sodiščih sorazmerno dobro ohranjene zemljiške knjige (sestavljene na podlagi zakona iz leta 1871); kjer so bile med drugo svetovno vojno uničene, so jih rekonstruirali. Z zakonom o zemljiških knjigah iz leta 1930 so ukini deželno desko, zemljišča pa vpisali v običajne zemljiške knjige. Deželna deska je danes shranjena v Arhivu Slovenije.¹¹⁹ Rudniška in železniška knjiga, ki ju je vodilo okrožno sodišče v Ljubljani za vso dravsko banovino, sta shranjeni pri tem sodišču.¹²⁰ Za območje celjskega in mariborskega okrožnega sodišča je vodilo do leta 1928 rudniško knjigo okrožno sodišče v Celju; ta knjiga je danes v Arhivu Slovenije.¹²¹ Železniška knjiga Južne železnice je leta 1927 zgorela v justični palači na Dunaju.¹²² Trgovinski in združni registri s pripadajočimi spisi so danes še pri okrožnih gospodarskih sodiščih.

Na ustroj sodišč se je naslanjala tudi organizacija državnih tožilstev (do leta 1929 imenovanih državna pravdnitva). V Zagrebu je imelo svoj sedež vrhovno državno tožilstvo, ki pa je leta 1938 preneslo poslovanje za dravsko banovino v Ljubljano. Na Slovenijo nanašajoče se gradivo je vsaj deloma v Arhivu Slovenije.¹²³ Istočasno z višjim deželnim sodiščem v Ljubljani je bilo za isto območje ustanovljeno višje državno pravdnitvo (tožilstvo) v Ljubljani. Njegovo gradivo je v Arhivu Slovenije.¹²⁴ Za območja okrožnih sodišč so leta

¹¹¹ Na podlagi ankete o gradivu sodišč iz leta 1959, v Arhivu Slovenije.

¹¹² Vodnik, str. 55.

¹¹³ Vodnik, str. 149.

¹¹⁴ Vodnik, str. 242.

¹¹⁵ Vodnik, str. 77.

¹¹⁶ Inf. Arhiv Jugoslavije.

¹¹⁷ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹¹⁸ Inf. Arhiv za delavsko gibanje, Beograd, 20. 11. 1969.

¹¹⁹ Sp. pr., str. 110.

¹²⁰ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹²¹ Sp. pr., str. 111.

¹²² V. Golia, Slovensko pravosodje ob 20-letnici Jugoslavije, Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Lj. 1939, str. 148.

¹²³ Inf. Arhiv Slovenije, ugotovljeno ob podrobnejših urejanjih.

¹²⁴ Sp. pr., str. 114.

1918 nadaljevala z delom že obstoječa državna pravdnštva (tožilstva); na novo je bilo ustanovljeno, obenem z okrožnim sodiščem leta 1938, državno tožilstvo v Murski Soboti. Arhiv državnega tožilstva v Ljubljani je v Arhivu Slovenije,¹²⁵ državnega tožilstva v Mariboru v tamkajšnjem Pokrajinskem arhivu,¹²⁶ državnega tožilstva v Novem mestu pa v Dolenjskem muzeju.¹²⁷

Arhiv Moške kaznilnice v Mariboru, ki je bila neposredno podrejena ministrstvu za pravosodje v Beogradu, je danes kar na štirih mestih (v Arhivu Jugoslavije, v zgodovinskem arhivu CK ZKS, v Pokrajinskem arhivu v Mariboru in v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru).¹²⁸

Finančna prokuratura v Ljubljani je leta 1918 razširila svojo dejavnost na takratno Slovenijo ter se leta 1934 preimenovala v državno pravobranilstvo. Njeno gradivo je prevzel Arhiv Slovenije.¹²⁹

Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani hrani še nadalje ta zbornica, gradivo Notarske zbornice v Ljubljani (do leta 1923 sta bili dve notarski zbornici: v Celju in Ljubljani) pa je v arhivu ljubljanskih sodišč.¹³⁰ Notarski arhiv (javne notarske zapise) je prevzel doslej že Pokrajinski arhiv v Mariboru,¹³¹ vsi drugi pa so še pri sodiščih.

Na območju Julijske krajine se je višje deželno sodišče v Trstu leta 1923 preimenovalo v apelacijsko sodišče; to je dobilo svoje sekcije v Gorici, na Reki in v Vidmu. Okrožna sodišča, od leta 1923 imenovana tribunali, so nadaljevala z delom v Gorici, Vidmu, Trstu in na Reki. Na novo je bil osnovan leta 1923 tribunal v Kopru, čigar gradivo je v precejšnji meri že prevzel Pokrajinski arhiv v Kopru.¹³² Na območju, ki pripada danes Jugoslaviji, je imelo svoj sedež sprva 16 okrajnih sodišč:

Ajdovščina	Kobarid	Senožeče
Bovec	Komen	Sežana
Cerkno	Koper	Tolmin
Idrija	Piran	Vipava
Ilirska Bistrica	Podgrad	
Kanal	Postojna	

Leta 1923 so jih preimenovali v preture ter skrčili njih število za tri (Cerkno, Kobarid, Vipava). Gradivo teh sodišč je utrpelo občutno škodo; uničeno je bilo v Cerknem, Kanalu, Komnu in Senožečah, malo se je ohranilo gradiva v Idriji.¹³³ Pokrajinski arhiv v Kopru je prevzel del gradiva sodišč v Ilirski Bistrici, Kopru, Podgradu, Postojni in Sežani.¹³⁴

Na podlagi zakona o zaščiti države iz leta 1926 je bilo ustanovljeno posebno sodišče s stalnim sedežem v Rimu (obstajalo je do leta 1943); njegov arhiv je pri sodnih organih v Rimu in ni dostopen.¹³⁵

Kar zadeva Koroško, je po razpoložljivih podatkih vse gradivo sodišč še pri njih samih.

¹²⁵ Sp. pr., str. 114.

¹²⁶ Vodnik, str. 151.

¹²⁷ Vodnik, str. 305.

¹²⁸ V. Boričić, o. d.; inf. zgodovinski arhiv CK ZKS; Vodnik, str. 506; inf. PA Maribor.

¹²⁹ Sp. pr., str. 115.

¹³⁰ Inf. Odvetniška zbornica v Ljubljani.

¹³¹ Vodnik, str. 151; prim. tudi S. Vilfan, — B. Otorepec, Les archives notariales en Yougoslavie, Archivum XII/1962, str. 115—116.

¹³² Vodnik, str. 88; inf. PA Koper.

¹³³ Na podlagi ankete o gradivu sodišč iz leta 1959, v Arhivu Slovenije.

¹³⁴ Vodnik, str. 90; inf. PA Koper.

¹³⁵ Inf. M. Kacin—Wohinz.

PROVENIENCA S PODROČJA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

Bolj načrtnega ugotavljanja gradiva gospodarskega izvora so se lotili arhivi šele v zadnjem času, zato je znanega o njem še relativno malo. Vpogled v stanje gospodarskih arhivov na Slovenskem bomo skušali podati na primeru nekaj najpomembnejših podjetij in gospodarskih združenj.

Arhiv Centrale industrijskih korporacij je v Arhivu Jugoslavije.¹³⁶ Zelo uporabljan fond Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (do 1925 z nazivom Zbornica za trgovino in obrt), ki mu je priključeno tudi gradivo Zavoda za pospeševanje obrti, hrani Arhiv Slovenije.¹³⁷ O gradivu Zveze trgovskih združenj dravske banovine ter Zveze industrialcev za dravsko banovino ni znanega nič zanesljivega, kaže pa, da je bilo uničeno.¹³⁸ Pač pa so, največ skozi fonde povojnih okrajnih gospodarskih zbornic, prišli v arhive tudi deli fondov predvojnih trgovskih in obrtnih združenj, zlasti še registri.¹³⁹ Od gradiva Ljubljanske inženirske zbornice, ki je bila ustanovljena leta 1919 za območje Slovenije (prej sta delovali taki zbornici v Trstu in Gradcu), se je ohranila pri Zvezi inženirjev in tehnikov Slovenije le kartoteka pooblaščenih inženirjev.¹⁴⁰

Od Socialno ekonomskega inštituta v Ljubljani, ki je obstajal med leti 1937 in 1941, je malenkost gradiva v arhivu IZDG.¹⁴¹

Pregled posameznih gospodarskih panog začnemo s podjetji za proizvodnjo, prenos in razdeljevanje električne energije. Hidroelektrarna Fala ima nekaj predvojnega gradiva.¹⁴² Arhiv Kranjske deželne elektrarne so med vojno deloma odstopili podjetju Energieversorgung Südsteiermark, kolikor se je namreč nanašal na ozemlje, ki so ga zasedli Nemci. V veliki meri se je to gradivo nadalje porazgubilo ob reorganizacijah po letu 1945, tako da moremo kakšne malenkosti spisov Kranjske deželne elektrarne pričakovati v fondih povojnih naslednikov.¹⁴³ Societa elettrica della Venezia Giulia, ki je upravljala s soškimi elektrarnami, je imela svoj sedež v Gorici in bo treba tam tudi poizvedovati glede morebiti ohranjenega arhiva.¹⁴⁴

S področja rudarstva omenjamo najprej Trboveljsko premogokopno družbo, d. d. v Ljubljani; ohranjeni del gradiva njene centrale v Ljubljani ter ravnateljstva v Trbovljah je danes pri upravi Zasavskih premogovnikov v Trbovljah.¹⁴⁵ Od državnega premogovnika Velenje je malenkost gradiva v Muzeju slovenskih premogovnikov v Velenju,¹⁴⁶ od Šentjanškega premogovnika pa v Arhivu Slovenije.¹⁴⁷ Nekaj gradiva Rudnika svinca s topilnico v Mežici (v lasti The Central European Mines Limited, London) je pri Rudnikih svinca in topilnici v Mežici,¹⁴⁸ medtem ko o londonski centrali ni na voljo podatkov. V idrijskem arhivu (arhivskem oddelku) je kolikor toliko dobro ohranjen fond tamkajšnjega Rudnika živega srebra.¹⁴⁹

¹³⁶ Inf. Arhiv Jugoslavije.

¹³⁷ Sp. pr., str. 132; o fondu prim. tudi I. Mohorič, Arhiv Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, Zgodovinski časopis V/1951, str. 249–257.

¹³⁸ Inf. dr. A. Golia, Ljubljana.

¹³⁹ Inf. ZA Celje, MA Ljubljane, PA Maribor.

¹⁴⁰ Inf. Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije.

¹⁴¹ Vodnik, str. 467.

¹⁴² Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁴³ Inf. Arhiv Slovenije.

¹⁴⁴ Inf. Skupščina občine Nova Gorica, zavod za varstvo arhivskega gradiva 12. 1. 1970.

¹⁴⁵ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁴⁶ Inf. Muzej slovenskih premogovnikov v Velenju.

¹⁴⁷ Vodnik, str. 57.

¹⁴⁸ Inf. Rudniki svinca in topilnica v Mežici.

¹⁴⁹ Vodnik, str. 257.

Železarna Jesenice hrani večji del arhiva Kranjske industrijske družbe (v sklopu Tehniškega muzeja Železarne), manjši del pa je v Arhivu Slovenije.¹⁵⁰ Kaže, da je pri Rudniku in plavžu Štore ves arhiv uničen.¹⁵¹ Od Tovarne emajlirane posode Avgust Westen d. d. Celje je malenkost gradiva v Zgodovinskem arhivu Celje,¹⁵² od Jeklarne grofa Jurija Thurna v Guštanju pa pri Železarni na Ravnah.¹⁵³ O arhivu Strojnih tovarn in livarn, d. d. v Ljubljani, ki so bile likvidirane leta 1938, ne vemo nič.

S področja kemične industrije so vsaj delno ohranjeni arhivi. Predvojno gradivo imajo Tobačna tovarna v Ljubljani,¹⁵⁴ Smodnišnica v Kamniku¹⁵⁵ ter Sava, industrija gumijevih, usnjenih in kemičnih izdelkov v Kranju (pred vojno Semperit, d. z o. z. Kranj).¹⁵⁶ Del gradiva Tvornice za dušik v Rušah je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru,¹⁵⁷ Tovarne kleja v Ljubljani pa v Mestnem arhivu Ljubljane.¹⁵⁸

Kar zadeva gradivo tekstilne industrije, so iz mariborskega območja ohranjeni le drobiži (za Prvo domačo tvornico klotov in silkov in tvornico hlačevine J. Hütter in drug, Predilnico, tkalnico in tvornico vate in drugih Ehrlich Avgust ter Mariborsko mehanično tkalnico in apreturo Doktor in drug) in to pri Mariborski tekstilni tovarni,¹⁵⁹ medtem ko kaže, da za kranjsko območje ne obstoji ničesar več¹⁶⁰ (pomembnejši podjetji sta bili Jugobruna, d. z o. z. Kranj, in Jugočeška, d. d. Kranj). Predilnica Litija ima le skromne ostanke arhiva iz predvojnega časa,¹⁶¹ Tekstilna tovarna v Preboldu pa zelo bogat arhiv predvojne Tkalnice, barvarne in tiskarne.¹⁶² Za obe tovarni je moč dobiti podatke tudi v arhivu jugoslovanske centrale Mautner, jugoslovanske tekstilne tvornice, d. d., katerim sta pripadali; fond hrani danes Historijski arhiv v Zagrebu.¹⁶³ Za podjetje Glanzmann Edmund & Gassner Andrew, bombažna predilnica in tkalnica v Trziču, je nekaj arhiva v tržiškem muzeju in pri tamkajšnji Bombažni predilnici in tkalnici.¹⁶⁴

Za podjetji Franc Woschnagg & sinovi, d. d. Šoštanj, in Lovro Laurich, usnjarna v Slovenskih Konjicah, se utegnejo najti le še fragmenti gradiva.¹⁶⁵ Arhiv Peko, d. z o. z. v Trziču, je bil deloma uničen ob umiku Nemcev leta 1945, del pa je shranjen pri Tovarni obutve Peko v Trziču.¹⁶⁶ Fond Indus, d. z o. z. Ljubljana (do 1933 Karel Pollak, tovarna usnja), je v Arhivu Slovenije.¹⁶⁷ O arhivu Mokronoške tovarne usnja, d. z o. z. nimašo podatkov.

Pri večini pomembnejših podjetij lesne industrije so bili arhivi uničeni. Gradivo podjetja Remec & Co iz Duplice pri Kamniku je zgorelo med vojno.¹⁶⁸ Arhiv Šumarske industrije K. A. Auersperg v Kočevju je po vsej verjetnosti

¹⁵⁰ Vodnik, str. 551; Sp. pr., str. 127—128.

¹⁵¹ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁵² Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁵³ Vodnik, str. 320.

¹⁵⁴ Inf. MA Ljubljane.

¹⁵⁵ J. Sorn, Razvoj industrije..., str. 20, op. 16.

¹⁵⁶ Inf. MA Ljubljane.

¹⁵⁷ Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁵⁸ 60 let, str. 145.

¹⁵⁹ Inf. PA Maribor 10. 1. 1970 ter F. Kresal.

¹⁶⁰ Inf. MA Ljubljane.

¹⁶¹ Inf. F. Kresal.

¹⁶² Inf. ZA Celje 7. 1. 1970 ter F. Kresal.

¹⁶³ Inf. F. Kresal.

¹⁶⁴ Inf. F. Kresal.

¹⁶⁵ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁶⁶ Inf. Tovarna obutve Peko, Trzič.

¹⁶⁷ Sp. pr., str. 127.

¹⁶⁸ Inf. MA Ljubljane.

uničen v celoti,¹⁶⁹ od gozdnega urada barona Borna so le fragmenti v tržiškem muzeju,¹⁷⁰ od Kopitarne Winkle v Sevnici je pri današnji Kopitarni le matična knjiga delavcev in uslužbencev od 1876 dalje,¹⁷¹ arhiv veleposestva ljubljanske škofije (Nazarje) pa je tudi med vojno pogorel.¹⁷²

Za prehrabeno industrijo ni ostalo posebno veliko gradiva. Arhiv Pivovarne Union, d. d. v Ljubljani je bil uničen,¹⁷³ del fonda Tovarne mesnih izdelkov Josip Benko v Murski Soboti je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru,¹⁷⁴ Tovarne testenin Ludvik Franz in sinovi v Mariboru pa pri tamkajšnji današnji tovarni Intes.¹⁷⁵ Kaže, da je nekaj predvojnega gradiva tudi pri Kolinski, tovarni hranil v Ljubljani¹⁷⁶ (pred vojno je bila to tovarna kavinih primesi), medtem ko za Zadružno pivovarno Žalec-Laško d. d. nimamo podatkov. Podjetji predelovalne industrije Ampelea in Arrigoni iz Izole sta imeli sedež v Trstu in je tam tudi pričakovati morebiti ohranjeno gradivo.¹⁷⁷

Najpomembnejše podjetje gradbene industrije so bili stranski obrati Trboveljske premogokopne družbe oziroma njenih rudnikov, cementarni Trbovlje in Zidani most ter apnenica v Zagorju ob Savi. Za sedaj še nimamo podrobnejšega pregleda nad gradivom teh obratov; delno je ohranjeno pri cementarni v Trbovljah.¹⁷⁸ Precej popoln je fond Splošne stavbne družbe, d. d. v Mariboru, ki je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.¹⁷⁹ Pri Gradisu, ki je po letu 1945 nasledil podjetji Stavbna družba, d. d. v Ljubljani in Alpeko, d. z o. z. v Ljubljani, ni bilo mogoče ugotoviti kaj gradiva predhodnikov. O arhivu Tovarne Portland cementa na Dovjem, ki je šla leta 1934 v likvidacijo, ni znanega nič. Tovarna cementa v Anhovem (Cementi Isonzo, S. A.) je imela svoj sedež v Trstu in bodo tu potrebne poizvedbe glede morebiti obstoječega gradiva.¹⁸⁰

Fond Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode, d. d. v Ljubljani, je v Mestnem arhivu Ljubljane.¹⁸¹ Nekaj predvojnega gradiva imata Sladkogorska tovarna ovojnega papirja, Sladki vrh (pred vojno: Sladkogorske tovarne ovojnega papirja, d. z o. z.) ter Tovarna lesovine in lepenke, Ceršak¹⁸² (pred vojno: Ceršaška tovarna lesnih snovi in lepenke, d. z o. z.), po vsej verjetnosti pa tudi Papirnica Količevo.¹⁸³ Ni pa na voljo nobenih podatkov o arhivu podjetja Bratje Piatnik, tovarna dokumentnega papirja, Radeče pri Zidanem mostu.

Arhiv centrale Sjedinjene tvornice stakla, d. d. v Zagrebu, ki so imele na Slovenskem steklarne v Zagorju, Hrastniku in Rogaški Slatini, se ni ohranil.¹⁸⁴ Tudi pri tovarni v Rogaški Slatini je bil, z izjemo nekaj drobcev, uničen.¹⁸⁵

Doslej ni na voljo podatkov, da bi se za kako večje grafično podjetje ohranilo kaj predvojnega gradiva, niti v arhivih niti pri podjetjih samih.

¹⁶⁹ Inf. Kmetijsko gozdarsko posestvo Kočevje.

¹⁷⁰ Inf. gozdni obrat Gozdnega gospodarstva Kranj v Trziču.

¹⁷¹ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁷² Inf. inž. L. Žumer, Ljubljana.

¹⁷³ Inf. MA Ljubljane.

¹⁷⁴ Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁷⁵ Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁷⁶ Inf. Kolinska, tovarna hranil, Ljubljana.

¹⁷⁷ Inf. PA Koper.

¹⁷⁸ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

¹⁷⁹ Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁸⁰ Inf. Skupščina občine Nova Gorica, zavod za varstvo arhivskega gradiva 12. 1. 1970.

¹⁸¹ 60 let, str. 144–145.

¹⁸² Inf. PA Maribor 10. 1. 1970.

¹⁸³ Inf. Papirnica Količevo.

¹⁸⁴ Inf. Historijski arhiv Zagreb 12. 1. 1970.

¹⁸⁵ Inf. ZA Celje 7. 1. 1970.

Od gostinskih podjetij ima dobro ohranjene predvojne spise npr. Hotel Union v Ljubljani.¹⁸⁶ V Arhivu Slovenije je nekaj drobcev gradiva Zveze za tujski promet v Ljubljani.¹⁸⁷ Ni pa znano, ali se je ohranilo kaj gradiva Tujske prometne zveze v Mariboru.

Za preučevanje kmetijstva sta najpomembnejša fonda Kmetijske družbe ter Kmetijske zbornice (zadnja ustanovljena leta 1937); oba sta v Arhivu Slovenije.¹⁸⁸

Gradivo Zadružne zveze v Ljubljani ter Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani hrani Arhiv Slovenije.¹⁸⁹ Potrebne pa bodo poizvedbe še glede arhivov Zadružne zveze v Celju in Zveze gospodarskih zadrug v Ljubljani, ki je bila ustanovljena leta 1925. Kaže, da se za Glavno zadružno zvezo v Beogradu, ki je nastala leta 1919 in h kateri so pristopile tudi vse slovenske zadružne zveze, ni ohranilo nič gradiva.¹⁹⁰ Spisi številnih zadrug so v majhnih količinah tudi v fondih likvidacijskih komisij, ki so bile ustanovljene leta 1947.¹⁹¹

Za preučevanje gospodarske dejavnosti zamejskih Slovencev so zlasti pomembni arhivi Zadružne zveze v Gorici (ustanovljene leta 1904), Zadružne zveze v Trstu (ustanovljene leta 1921) ter Zveze koroških zadrug v Celovcu (ustanovljene leta 1921). Doslej so znani le fragmenti gradiva za nekatere slovenske zadruge na Primorskem, ki so zbrani pri Slovenski študijski knjižnici v Trstu, v oddelku za etnografijo in zgodovino,¹⁹² nekaj gradiva Zveze koroških zadrug pa je pri sedanji Zvezi slovenskih zadrug v Celovcu.¹⁹³

V Beogradu je imelo svoj sedež največ denarnih zavodov in tudi v prvih povojnih letih je imela v Sloveniji vodilno vlogo Jadranska banka, d. d. v Beogradu (pred 1918 s sedežem v Trstu). Toda na splošno so bili pomembnejši denarni zavodi v Zagrebu, kljub temu da so bili manj številni. Nimamo pregleda nad gradivom beograjskih kreditnih zavodov (deloma ga je prevzel že Arhiv Jugoslavije),¹⁹⁴ medtem ko kaže, da se v Zagrebu za preučevanje bančništva na Slovenskem pomembnejše gradivo ni ohranilo.¹⁹⁵

Od arhivov, ki so nastali v Sloveniji, obstoje deli za naslednje kreditne zavode: Ljubljanska kreditna banka, Zadružna gospodarska banka (ustanovljena leta 1920), Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani (ustanovljen leta 1920, potem ko je prevzel posle prejšnje ljubljanske podružnice Kreditnega zavoda za trgovino in obrt na Dunaju — vse pri centrali Narodne banke Jugoslavije v Ljubljani),¹⁹⁶ Državna hipotekarna banka, glavna filiala v Ljubljani (deloma pri centrali Narodne banke v Ljubljani, deloma v Arhivu Slovenije),¹⁹⁷ Poštna hranilnica kraljevine Jugoslavije, filiala v Ljubljani (pri Centrali Službe družbenega knjigovodstva za Slovenijo),¹⁹⁸ Prva hrvatska štedionica, glavna podružnica za Slovenijo, Zanatska banka kraljevine Jugoslavije, podružnica v Ljubljani (oboje pri centrali Narodne banke Jugoslavije v Ljubljani),¹⁹⁹

¹⁸⁶ Inf. MA Ljubljane.

¹⁸⁷ Inf. Arhiv Slovenije, novejši prevzemi.

¹⁸⁸ Sp. pr., str. 133; inf. Arhiv Slovenije, na podlagi podrobnejših ureditev.

¹⁸⁹ Sp. pr., str. 131.

¹⁹⁰ Inf. Arhiv Jugoslavije.

¹⁹¹ Npr. Vodnik, str. 163, 164.

¹⁹² Inf. M. Kacin—Wohinz.

¹⁹³ Inf. dr. J. Pleterški.

¹⁹⁴ Inf. Arhiv Jugoslavije.

¹⁹⁵ Inf. Arhiv Hrvatske 28. 1. 1970.

¹⁹⁶ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹⁹⁷ Sp. pr., str. 132; po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹⁹⁸ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

¹⁹⁹ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

Hranilnica dravske banovine v Ljubljani (deloma v Arhivu Slovenije, deloma v Mestnem arhivu Ljubljane)²⁰⁰ ter Mestna hranilnica ljubljanska (v Mestnem arhivu Ljubljane).²⁰¹

Nekaj gradiva predvojnih zavarovalnih družb je pri Zavarovalnici Sava v Ljubljani.²⁰²

Arhiv Direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani (ustanovljene leta 1918) je dobro ohranjen pri Združenem podjetju za PTT promet v Ljubljani.²⁰³ Arhiv Direkcije državnih železnic v Ljubljani (ustanovljene leta 1919, med 1920 in 1924 je delovala kot inspektorat direkcije v Zagrebu) je do leta 1930 uničen (z izjemo nekaj tehnične dokumentacije), od tedaj dalje pa je ohranjen pri Združenem železniškem transportnem podjetju Ljubljana, malenkost pa tudi v Arhivu Slovenije.²⁰⁴

PROVENIENCE S PODROČJA DELA IN DELOVNIH RAZMERICJ

Kaže, da je arhiv Centralnega tajništva delavskih zbornic v Beogradu, ki je bilo ustanovljeno leta 1924, v celoti uničen;²⁰⁵ gradivo ljubljanske Delavske zbornice, ki je nastala leta 1921 in je do leta 1926 delovala kot začasna, je v arhivu IZDG.²⁰⁶ V tem arhivu je tudi fond Javne borze dela v Ljubljani, ustanovljene leta 1918 (do leta 1922 z nazivom Državna posredovalnica za delo).²⁰⁷

Od delavskih strokovnih organizacij je v arhivu IZDG shranjeno gradivo Jugoslovanske strokovne zveze,²⁰⁸ nič pa ne vemo o fondih Strokovne komisije za Slovenijo (ohranjen tudi ni arhiv Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza),²⁰⁹ Narodne strokovne zveze, Zveze združenih delavcev (ustanovljene leta 1935) in Zveze državnih nameščenecv za Slovenijo. Da bi te vrzeli vsaj delno izpolnili, si bo treba pomagati z zbiranjem gradiva lokalnih organizacij ter zapuščin posameznikov, ki so delovali v organih strokovnih organizacij.²¹⁰

Leta 1918 so bili sedeži zavarovalnic za bolniško in nezgodno zavarovanje zunaj Slovenije. Zato so tedaj ustanovili Zvezo bolniških blagajn za Slovenijo ter preuredili ljubljansko poslovalnico tržaške Splošne nezgodne zavarovalnice v Začasno delavsko zavarovalnico zoper nezgode za slovensko ozemlje. Že leta 1922 so namesto obeh ustanovili Okrožni urad za zavarovanje delavcev (OUZD) v Ljubljani, ki je bil povezan z Osrednjim uradom za zavarovanje delavcev (Središnji ured za osiguranje radnika — SUZOR) v Zagrebu. Socialno zavarovanje delavcev v rudnikih so še naprej opravljale bratovske skladnice, ki jih je vodila Glavna bratovska skladnica v Ljubljani. Zavarovanje železničarjev (bolniško, nezgodno) je bilo organizirano v okviru železniške direkcije. Na prostovoljni podlagi je bilo zavarovanje, ki ga je opravljal Pokojninski zavod za (privatne) nameščenca v Ljubljani, ustanovljen leta 1919.

Deli fondov omenjenih zavarovalnic so danes v Arhivu Slovenije, v večji meri pa še pri Republiškem zavodu za socialno zavarovanje v Ljubljani.²¹¹ Pri

²⁰⁰ Sp. pr., str. 132; 60 let, str. 146.

²⁰¹ 60 let, str. 145.

²⁰² Po evidencah v Arhivu Slovenije.

²⁰³ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

²⁰⁴ Po evidencah v Arhivu Slovenije; Sp. pr., str. 78.

²⁰⁵ Inf. Arhiv Jugoslavije.

²⁰⁶ Vodnik, str. 358.

²⁰⁷ Vodnik, str. 359.

²⁰⁸ Vodnik, str. 359.

²⁰⁹ Inf. Arhiv Jugoslavije.

²¹⁰ Za zbiranje takega gradiva inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

²¹¹ Sp. pr., str. 121–122; po evidencah v Arhivu Slovenije.

tem zavodu so bili fondi v veliki meri preurejevani, kar otežuje pregled nad gradivom po izvoru. Tu je pričakovati tudi kaj spisov SUZOR, ker so jih leta 1945 razdelili in je vsaka republika prevzela gradivo, ki se je nanašalo na njeno območje.²¹²

PROVENIENCE S PODROČJA ZDRAVSTVA IN SOCIALNEGA VARSTVA

S področja zdravstvene službe omenjamo najprej arhive bolnišnic. Pri teh je na splošno relativno dobro ohranjena zdravstvena dokumentacija (evidenca bolnikov in poteka zdravljenja), slabo pa splošni spisi. Večina gradiva iz medvojnih let je še pri bolnišnicah. V Arhivu Slovenije je npr. glavna evidenca bolnikov ter nekaj splošnih spisov Splošne bolnice v Ljubljani.²¹³

Kaže, da je arhiv leta 1922 ustanovljene Bakteriološke postaje v Ljubljani, ki se je naslednje leto razširila v Higijenski zavod, povsem uničen.²¹⁴ Nekaj gradiva Zdravniške zbornice v Ljubljani, ki so jo ustanovili leta 1923, je pri Slovenskem zdravniškem društvu,²¹⁵ nekaj gradiva ljubljanske sekcije Lekarniške zbornice, ustanovljene leta 1931, pa pri Farmaceutskem društvu Slovenije.²¹⁶ Pomemben je nadalje predvojni arhiv Slovenskega zdravniškega društva, ki se hrani danes pri tem društvu.²¹⁷ Od Dravskega banovinskega odbora društva Rdeči križ v Ljubljani je le malenkost spisov v Arhivu Slovenije, vse drugo pa je bilo uničeno.²¹⁸

Na področju socialnega varstva smo imeli pred vojno le nekaj javnih zavodov; želeli bi imeti v arhivih tudi nekaj primerkov njihovih fondov (doslej je npr. fond Hiralnice v Vojniku v Zgodovinskem arhivu v Celju).²¹⁹ Večji del skrbstvene dejavnosti je bil prepuščen privatni in cerkveni iniciativi. Nič ni znanega o gradivu karitativnih zvez v Ljubljani in Marboru ter Jugoslovanske unije za zaščito otrok in mladine v Ljubljani. Pač pa je nekaj gradiva Vincencijeve družbe in Elizabetine družbe v arhivu ljubljanske nadškofije.²²⁰

PROVENIENCE S PODROČJA ŠOLSTVA, ZNANOSTI, KULTURE, PROSVETE IN ŠPORTA

Gradivo vseučiliške komisije, ki je pripravljala ustanovitev slovenske univerze, je v Arhivu Slovenije.²²¹ Fonde rektorata ter fakultet ljubljanske univerze (od 1919 dalje) so ob koncu leta 1968 zbrali v posebnem arhivu pri tajništvu univerze. Gradiva študentskih društev je še največ zbranega v zgodovinskem arhivu CK ZKS.²²²

Pri šolah (srednjih, osnovnih, strokovnih) so se ponekod bolje, ponekod slabše ohranili arhivi iz predvojnega časa; za precej šol nimamo danes ničesar, zlasti še, če je bilo v zgradbi šole v zadnji vojni nastanjeno vojaštvo. Glede na vrste gradiva so na splošno bolje ohranjeni katalogi, slabše pa spisi. Arhivi

²¹² Inf. Arhiv Hrvatske 28. 1. 1970.

²¹³ Inf. Arhiv Slovenije, novejši prevzemi.

²¹⁴ Inf. Inštitut za higieno Medicinske fakultete v Ljubljani ter Zavod SRS za zdravstveno varstvo.

²¹⁵ Inf. Zdravniško društvo Slovenije.

²¹⁶ Inf. Farmaceutsko društvo Slovenije.

²¹⁷ Inf. Zdravniško društvo Slovenije.

²¹⁸ Inf. Arhiv Slovenije, novejši prevzemi.

²¹⁹ Vodnik, str. 80.

²²⁰ Vodnik, str. 561.

²²¹ Inf. Arhiv Slovenije, na podlagi podrobnejših urejevanj.

²²² Inf. zgodovinski arhiv CK ZKS.

so doslej prevzeli še relativno malo gradiva šolskega izvora (prim. kazalo v Vodniku).²²³ Pomembna je tudi zbirka osnovnih podatkov o posameznih šolah v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani.²²⁴ Fond Jugoslovanskega učiteljskega združenja, sekcija za dravsko banovino (pred letom 1931 z nazivom poverjenišvo v Ljubljani) hrani Slovenski šolski muzej,²²⁵ gradivo mariborske sekcije Jugoslovanskega proforskega društva do leta 1933 je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru,²²⁶ o gradivu ljubljanske sekcije pa ni na voljo nikakih podatkov.

Arhiv Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani, ki je bilo osnovano leta 1921, ter Akademije znanosti in umetnosti, ki se je iz tega razvila leta 1937, je pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.²²⁷ Pri večini obstoječih znanstvenih oziroma strokovnih društvih je ohranjeno tudi nekaj predvojnih spisov.²²⁸ Zapuščine znanstvenih delavcev so v glavnem še povsem neraziskano področje. V arhivih je takega gradiva še zelo malo (npr. v Arhivu Slovenije: Tine Debeljak, Stanko Jug, Gojmir Krek, Josip Mantuani, Marijan Marolt, Janko Polec).²²⁹

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Študijska knjižnica v Mariboru, Narodni muzej v Ljubljani, Narodna galerija v Ljubljani in drugi zavodi s teh področij, ki so delovali že pred vojno, imajo sorazmerno dobro ohranjeno gradivo iz tega časa.²³⁰

Arhive Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani (od 1918 dalje), Dramatičnega društva v Ljubljani ter odbora Združenja gledaliških igralcev v Ljubljani hrani Slovenski gledališki muzej v Ljubljani.²³¹ Pretežna večina gradiva Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru je uničena,²³² nekaj gradiva mariborskega Dramatičnega društva pa je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.²³³

O arhivih Glasbene matice v Ljubljani in Filharmonične družbe v Ljubljani doslej ni znanega nič.

Nekaj gradiva Društva likovnih umetnikov od leta 1938 dalje je pri današnjem Društvu slovenskih likovnih umetnikov.²³⁴ Nad zapuščinami slikarjev in kiparjev še nimamo pregleda. Znano je, da je zapuščina arhitekta Plečnika pri dedičih.²³⁵

Pri Društvu slovenskih književnikov se predvojno gradivo ni ohranilo.²³⁶ Literarne zapuščine ter arhive literarnih društev zbirajo Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in nekatere študijske knjižnice.²³⁷

Svoj predvojni arhiv hrani Slovenska matica sama.²³⁸

²²³ Vodnik, str. 605—606.

²²⁴ Vodnik, str. 547; prim. tudi: Ob sedemdesetletnici ustanovitve slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, Lj. 1968, str. 59 sl.

²²⁵ Vodnik, str. 546.

²²⁶ Vodnik, str. 169.

²²⁷ Po evidencah v Arhivu Slovenije; Inf. Slovenska akademija znanosti in umetnosti (prof. P. Ramovš).

²²⁸ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

²²⁹ Sp. pr., str. 156, 158—160, 162; Vodnik, str. 66—68.

²³⁰ Po evidencah v Arhivu Slovenije.

²³¹ Vodnik, str. 548—549.

²³² Vodnik, str. 548.

²³³ Vodnik, str. 168.

²³⁴ Inf. Društva slovenskih likovnih umetnikov.

²³⁵ Inf. MA Ljubljane.

²³⁶ Inf. Društvo slovenskih književnikov.

²³⁷ Inf. Arhiv Slovenije, republiška evidenca arhivskega gradiva.

²³⁸ Inf. Slovenska matica.

Kar zadeva starejše slovenske filmske stvaritve, je pri privatnikih nekaj pisanega gradiva, ki je ob tem nastalo, medtem ko je starejše filme pričel leta 1968 sistematično zbirati in presnemati Arhiv Slovenije.²³⁹

Od gradiva, ki je nastalo pri Radio Ljubljana, obstaja le seznam naročnikov za leta 1928 do 1932, shranjen v Narodni in univerzitetni knjižnici (v sestavu spisov Prosvetne zveze, ki je od leta 1928 upravljala radio).²⁴⁰

Kaže, da od gradiva central prosvetnih društev, z izjemo nekaterih ostan-kov Prosvetne zveze v Ljubljani (v Arhivu Slovenije ter v Narodni in univerzitetni knjižnici)²⁴¹ ter Zveze društev kmetijskih fantov in deklet, ustanovljene leta 1924 (v zgodovinskem arhivu CK ZKS),²⁴² ni ohranjeno ničesar. Pogrešamo spise Prosvetne zveze v Mariboru, Zveze kulturnih društev v Ljubljani in Mariboru, Delavske kulturne zveze Svobode v Ljubljani ter Vzajemnosti, ki je nasledila Svobode, potem ko so bile leta 1935 razpuščene.

Prosvetna društva Primorskih Slovencev, ki so bila včlanjena v treh zvezah, v Prosveti v Trstu, v Zvezi prosvetnih društev v Gorici in v Prosvetni zvezi (razpuščena so bila v letih 1927 in 1928), so večinoma sama uničila svoje arhive; le nekaj tega gradiva je pri Slovenski študijski knjižnici v Trstu, v oddelku za etnografijo in zgodovino tržaškega ozemlja.²⁴³ Gradivo koroških društev so večinoma uničili nacisti po letu 1938.²⁴⁴ Manjka tudi pregled nad gradivom društev slovenskih izseljencev (ponekod so društva organizirali tudi skupaj z drugimi Jugoslovani ali pa drugimi Slovani, deloma tudi na politični podlagi).

Od športnih društev se je ohranilo malo gradiva. Največ ga je še zbranega pri Visoki šoli za telesno kulturo v Ljubljani.²⁴⁵

DRUŠTVA

V veliki meri smo arhive društev omenjali sproti pri posameznih dejavnostih, kadar so sodili bolj v ustrezno panogo. Ker nimamo še pregleda nad celotnim gradivom društev, želimo le opozoriti na seznam društvenih fondov, ki so v arhivih (objavljen kot kazalo k Vodniku).²⁴⁶ Upoštevati je treba tudi fond komisarja za likvidacijo društev v Spodnji Štajerski v Mariboru (postavljenega leta 1941), ki vsebuje tudi številne drobne ostanke predvojnih društev na Štajerskem²⁴⁷ ter zbirko različnih društvenih ostalin v Zgodovinskem arhivu na Ptujju.²⁴⁸

VERSKÉ SKUPNOSTI

Pri rimsko-katoliški verski skupnosti prihajajo najprej v poštev arhivi škofij oziroma nadškofij: v Ljubljani²⁴⁹ in Mariboru,²⁵⁰ razen tega pa še v Trstu, Gorici in na Reki. V teku je popis, ki bo zajel arhive vseh župnij in drugih cerkvenih občin vseh verskih skupnosti v Sloveniji; doslej zbrani podatki so

²³⁹ Inf. Arhiv Slovenije.

²⁴⁰ Vodnik, str. 285.

²⁴¹ Sp. pr., str. 135; Vodnik, str. 285.

²⁴² Inf. Zgodovinski arhiv CK ZKS.

²⁴³ Inf. M. Kacin—Wohinz.

²⁴⁴ Inf. dr. J. Pleterski.

²⁴⁵ Inf. Arhiv Slovenije, republiška evidenca arhivskega gradiva; prim. tudi D. Stepišnik, Skrb za arhive — naša kulturna dolžnost, Telesna kultura XVIII/1965, št. 1, str. 13—17.

²⁴⁶ Vodnik, str. 608—610.

²⁴⁷ Vodnik, str. 175.

²⁴⁸ Vodnik, str. 245.

²⁴⁹ Vodnik, str. 557 sl.

²⁵⁰ Vodnik, str. 564 sl.

na vpogled v Arhivu Slovenije. Nekaj gradiva župnij je tudi v Arhivu Slovenije, Zgodovinskem arhivu v Celju, Pokrajinskem arhivu v Kopru, Pokrajinskem arhivu v Mariboru, Mestnem arhivu v Piranu in Zgodovinskem arhivu na Ptuju.²⁵¹ Pri župnijskih arhivih je običajno tudi nekaj gradiva verskih organizacij, od Katoliške akcije pa je v arhivu IZDG.²⁵²

Matične knjige, ki so jih vodile župnije, so leta 1946 prevzeli matični uradi. To ni bilo potrebno v Slovenskem Primorju, kjer so vodili že od leta 1923 tudi civilne matične knjige.

DRUŽINE IN POSAMEZNIKI

Tudi na ostaline, ki so nastale pri delovanju posameznikov, smo često opozarjali že pri prikazu posameznih panog. Kar je bilo gradiva privatnega izvora zbranega v arhivih, je razvidno iz kazala k Vodniku.²⁵³

SKLEPI

1. V arhivski dediščini, ki se nanaša na zgodovino Slovenije in Slovencev v letih 1918 do 1941, so zelo občutne vrzeli.
2. Stavlja se naloga, da arhivi v povečani meri nadaljujejo z ugotavljanjem gradiva, ki je nastalo v obravnavanem obdobju, pri čemer je treba dajati poudarek tudi gradivu sekundarnega pomena, kjer ni na voljo fondov primarnega pomena. Z nastavitvijo delavca za republiški center evidence arhivskega gradiva pri Arhivu Slovenije je treba omogočiti prepotrebno delovanje tega centra.
3. Čim prej bo treba zbrati v arhivih vse gradivo iz obravnavanega obdobja, da bi se na ta način zagotovila njegova zanesljiva ohranitev; to bo zahtevalo dodatnih skladiščnih kapacitet in nekaj novih delavcev v arhivih.
4. Treba je, da se arhivi v čim večji meri lotevajo objavljanja podrobnejših pregledov gradiva (po vrstah gradiva oziroma po skupinah fondov, po tematiki itd.).
5. Pomembnejše gradivo zunaj Slovenije, zlasti še v tujini, ki se nanaša na Slovence ali Slovenijo, naj se postopoma in sistematično mikrofila; popreje pa bo treba ustvariti med tem gradivom potreben pregled.

²⁵¹ Sp. pr., str. 139–142; Vodnik, str. 81–82, 90, 175–185, 216, 243–244, 245.

²⁵² Vodnik, str. 466.

²⁵³ Vodnik, str. 611–614.